

UNIVERSITAT DE LES ILLES BALEARS

DEPARTAMENT DE CIÈNCIES HISTÒRIQUES I TEORIA DE LES ARTS

***LES REPERCUSSIONS DE LES GUERRES DE CUBA I DE LES
FILIPINES A LES ILLES BALEARS***

VOLUM I

ANTONI MARIMON RIUTORT

JUNY 1993

ANTONI MARIMON RIUTORT

***LES REPERCUSSIONS DE LES GUERRES DE CUBA I DE LES
FILIPINES A LES ILLES BALEARS***

VOLUM III

**TESI DE DOCTORAT DIRIGIDA PEL DOCTOR SEBASTIÀ SERRA BUSQUETS
DEPARTAMENT DE CIÈNCIES HISTÒRIQUES I TEORIA DE LES ARTS
UNIVERSITAT DE LES ILLES BALEARS
JUNY 1993**

INDEX DEL VOLUM III

5. LA PARTICIPACIO DELS BALEARS EN LES GUERRES DE CUBA

I DE LES FILIPINES.....	507
5.1. L'exèrcit espanyol i les guerres de Cuba i de les Filipines.....	508
5.2. Qui eren els que s'incorporaven a l'exèrcit.....	519
5.3. Quants de mallorquins, menorquins, eivissencs i formenterencs s'incorporaren a l'exèrcit?.....	527
5.4. La partida de les tropes.....	532
5.5. Els soldats illencs a Cuba: la seva mortalitat...	541
5.5.1. Introducció.....	541
5.5.2. Causes de la mortalitat.....	543
5.6. Els soldats illencs a les Filipines: la seva mortalitat.....	562
5.6.1. Introducció.....	562
5.6.2. Causes de la mortalitat.....	563
5.7. Els soldats illencs a Puerto Rico: la seva mortalitat.....	577
5.8. Els repatriats.....	579
5.8.1. Introducció.....	579
5.8.2. Els repatriats durant les guerres de Cuba i de les Filipines (febrer de 1895-agost de 1898).....	581
5.8.3. Els repatriats després de l'armistici de l'agost de 1898.....	584
5.8.4. Les condicions de la repatriació.....	586
5.8.5. Els repatriats segons el seu poble d'origen.....	591
5.9. La participació illenca a les guerres d'Ultramar de 1895-98 en relació a la població de les Illes Balears.....	596

5.10. Alguns balears que es destacaren a les guerres colonials de 1895-98.....	603
5.10.1. Generals, caps i oficials que participaren a la Guerra de Cuba.....	604
5.10.2. Sergents, caporals, soldats i mariners que es distingiren a Cuba.....	611
5.10.3. Oficials que es destacaren a les Filipines.....	618
5.10.4. Caporals i soldats que es distingiren a les Filipines.....	620
6. EL GENERAL WEYLER A CUBA.....	644
6.1. Apunts biogràfics.....	647
6.2. Weyler, governador general de Cuba. La seva obra "Mi mando en Cuba".....	653
6.3. Anàlisi temàtic de "Mi mando en Cuba".....	666
6.3.1. Els soldats i la qüestió sanitària.....	666
6.3.2. Tècniques de guerra.....	674
6.3.3. La "reconcentració".....	678
6.3.4. Mesures econòmiques.....	682
6.3.5. Els polítics, la premsa i les reformes....	685
6.3.6. Els Estats Units d'Amèrica.....	690
6.3.7. Els "insurrectos".....	692
6.3.8. Altres aspectes.....	695
7. EL SEGUIMENT DE LES GUERRES.....	696
7.1. El general Weyler és nomenat capità general de Cuba.....	697
7.2. La mort de Maceo.....	698
7.3. Les Filipines.....	700
7.4. L'inici de la guerra amb els Estats Units.....	701
7.5. Els reforços de tropes a Mallorca, Menorca i Eivissa.....	702
7.6. Mesures defensives i por davant un atac nord-americà.....	706
7.7. La derrota espanyola i el retorn a la normalitat.	714

5. LA PARTICIPACIO DELS BALEARS EN LES GUERRES DE CUBA I DE LES

FILIPINES

5.1. L'EXERCIT ESPANYOL I LES GUERRES DE CUBA I DE LES FILIPINES

L'exèrcit espanyol tenia un paper fonamental a Cuba, Puerto Rico i les Filipines, ja que fins i tot en temps de pau els respectius capitans generals disposaven de la més alta autoritat civil en el seu territori. Però aquest exèrcit no estava preparat per lluitar en dues llargues guerres. Mal armat i amb greus deficiències d'organització i comandament, l'exèrcit espanyol tenia una taxa de mortalitat en temps de pau qualificada de molt alta (1). A les colònies tropicals, com veurem detalladament, el desastre sanitari va esser total. A més, a Cuba i a les Filipines sovintejaven els casos de corrupció.

Així i tot, l'Exèrcit Espanyol va aconseguir traslladar, a Cuba sobretot, un enorme contingent de tropes. Es difícil establir amb exactitud el nombre de soldats espanyols que lluitaren a Cuba i a les Filipines i fixar una cronologia, però intentarem aproximar-nos-hi.

Quan s'inicià la guerra a Cuba, el febrer de 1895, hi havia a l'illa entre 12.000 i 16.000 soldats (2). Aquest mateix mes va arribar una expedició de 9.000 homes (3). Així, s'ha afirmat que en els començaments de la guerra hi havia uns 20.000 soldats regulars espanyols i uns 60.000 voluntaris residents a Cuba, ja fossin cubans o emigrants peninsulars (4). El mes de març de 1895

va arribar a Cuba la segona expedició de reforços espanyols, amb 7.252 soldats. El mes de maig n'arribaren 2.668, el mes de juny 9.193 i el mes d'agost altres 26.835 (5). A finals de 1895 hi havia uns 100.000 soldats i 63.000 voluntaris (6). El nombre de soldats encara augmentà moltíssim el 1896. El mes de febrer arribaren 6.638 homes, que coincidiren amb l'inici del govern de Weyler (10 de febrer de 1896 a 31 d'octubre de 1897). La primera expedició de reforços sol·licitada per Weyler estava composta de 16 batallons d'infanteria, de 1.000 homes cada un, del 5è Regiment de Muntanya, de quatre companyies d'enginyers i de diverses unitats d'altres armes o serveis. Tot plegat, sumaven 21.463 soldats (7). Així, quan acabava l'hivern de 1896 ja hi havia 140.000 soldats espanyols a Cuba.

Aquesta gran mobilització fou realitzada amb notable eficàcia pel ministre de la guerra, Marcelino de Azcárraga, que es beneficià de l'experiència de la desastrosa mobilització de 1893 arran de la guerra de Melilla. Azcárraga envià a Cuba els primers batallons dels regiments de línia, amb les seves plantilles completament cobertes i amb els seus caps naturals. A més, va crear batallons solts per reforçar als altres i mobilitzà els excedents de contingent dels reemplaços respectius per no haver d'utilitzar els reservistes (8).

El nombre de soldats espanyols anava en augment, i així aviat hi va haver a Cuba 124 batallons d'infanteria, 40 esquadrans de cavalleria, 16 bateries d'artilleria de campanya, 6.701 generals, caps i oficials, 183.571 tropes i 60.000 voluntaris i guerrillers. A més, caldria tenir en compte els marins de l'Ar-

mada Espanyola que controlaven les costes (9).

A finals de 1896, hi havia uns 200.000 soldats (10). Entre el març de 1895 i el març de 1897, s'enviaren a Cuba 180.431 soldats, 6.222 oficials, 615 caps i 10 generals (11).

El nombre exacte de soldats que tenia l'Estat Espanyol a Cuba a finals de 1897 i començament de 1898 és objecte de discussió. L'historiador nord-americà Philip S. Foner ha assenyalat que els espanyols arribaren a tenir 240.000 soldats regulars i 60.000 voluntaris a Cuba (12). Altres autors espanyols assenyalen que, durant tot el conflicte, l'Estat Espanyol envià 200.000 soldats a Cuba (13), als quals caldria afegir els que hi havia en esclatar la guerra i els voluntaris. Melchor Fernández Almagro dóna la xifra exacta de 204.688 homes a l'Exèrcit de Cuba (14).

Si donam per bona la xifra de 200.000 soldats enviats a Cuba, i tenim en compte que l'Estat Espanyol tenia 17 milions d'habitants, resulta que una de cada 85 persones fou a lluitar a Cuba, proporció inaudita en una guerra colonial (15).

Però, a causa del clima i de les malalties, l'exèrcit espanyol no disposà mai, de fet, del total dels soldats que enviava a Cuba. Ja durant el 1895, el nombre de soldats en condicions de lluitar només era del 20%. Per aconseguir un combatent, calia enviar almenys 4 homes a Cuba (16). El novembre de 1897, el general Ramón Blanco informà que dels 192.000 soldats regulars rebuts per Weyler, només en quedaven 84.000. Per aquestes mateixes dates, els caps independentistes Máximo Gómez i Calixto García afirmaven que només hi havia 70.000 soldats espanyols útils. El gener de 1898, Lee, el cònsol nord-americà a l'Havana, considerava que hi

havia 55.000 soldats espanyols preparats per a lluitar, repartits per tota l'Illa, i 9.000 voluntaris a l'Havana. El març de 1898, agents nord-americans afirmaven que els espanyols tenien entre 60.000 i 65.000 homes útils, i l'abril d'aquell mateix any membres democràtes del Congrés nord-americà donaven la xifra de 90.000 soldats espanyols (17).

La majoria dels soldats que l'Estat Espanyol va enviar a Cuba eren soldats forçosos, reclutes. El 1897, hi havia 184.647 soldats forçosos i 82.023 voluntaris (18). A diferència del que era normal arreu del món, enviar voluntaris veterans a les guerres colonials, a Cuba i a les Filipines lluitaren sobretot soldats del contingent de quintes, perquè eren soldats "gratuïts", als quals només s'havia d'alimentar i de vestir. El "reenganchado con prima", en canvi, era un soldat "car", que cobrava modestes soldades i tenia dret a pensions de vellesa, invalidesa, i, si moria, d'orfandat i viduïtat (19).

Respecte a les baixes patides per l'exèrcit espanyol, s'ha arribat a parlar de 120.000 morts (20), una xifra que consideram exagerada. Melchor Fernández Almagro va fixar en 55.661 els morts espanyols a Cuba. D'aquests, moriren en accions de guerra 1 general, 60 oficials i 1.314 soldats, per ferides rebudes en el camp de batalla, 1 general, 81 oficials i 704 soldats; a causa de la febre groga, 313 oficials i 17.000 soldats; i per altres malalties 127 oficials i 40.000 soldats. Encara cal afegir en aquestes xifres 60 soldats que sucumbiren durant la travessia entre Cuba i la Península Ibèrica. Varen sobreviure a les seves ferides 463 oficials i 8.164 soldats (21).

La majoria dels espanyols que sucumbiren a Cuba eren joves novells. El 1899, a les corts de Madrid, s'especificà que de 1.200 soldats morts en campanya, 715 feien el primer any de servei militar, 300 feien el segon, i només els restants 185 eren veterans de més de dos anys. D'aquests mateixos 1.200, més de 740 tenien menys de vint anys (22).

No tenim dades sobre el nombre de soldats que causaren baixa per malaltia i varen sobreviure, però degué esser una xifra molt alta, pròxima a les 50.000 persones. S'ha dit que l'Estat Espanyol va perdre a Cuba uns 100.000 homes, i que, l'abril de 1898, 135.000 espanyols havien mort o estaven hospitalitzats (23).

Aquest immens exèrcit, afeblit per les malalties i el clima, s'enfrontà a un improvisat exèrcit cubà, que inicialment fou molt petit. A finals de 1895, arribà a tenir la seva màxima força, que mai no va passar dels 54.000 homes. Durant la major part de la guerra només varen lluitar uns 30.000 cubans. De fet, quan l'exèrcit es va dissoldre, 33.930 soldats cubans varen rebre una soldada. Aquest exèrcit va tenir 5.180 morts per ferides o en el camp de batalla i 3.437 morts per malaltia (24). Les baixes civils foren molt més nombroses. La guerra va exterminar una part important de la població cubana (25).

Pel que fa als nord-americans, inicialment (juny de 1898), desembarcaren 15.000 soldats a Cuba, que poc després es convertiren en 24.000 (agost de 1898) (26).

L'exèrcit espanyol a les Filipines, més extenses i molt més poblades que Cuba, sempre fou molt inferior numèricament a l'exèrcit espanyol de Cuba. Quan s'inicià la guerra, el 1896, hi havia a les Filipines 4.269 soldats. Des de la Península s'enviaren a les Filipines 24.540 soldats, la qual cosa fa un total de 28.809 homes. Com que, al finals de la guerra, foren repatriats per la comissió militar 26.374 homes, el nombre total de morts no seria molt alt: 2.500 soldats i oficials. S'ha de tenir en compte que un cert nombre de funcionaris foren repatriats per la comissió militar i que alguns centenars de militars espanyols desertaren o es quedaren a les Filipines. Dos factors més a tenir en compte són la presència de 9.000 soldats filipins dins l'exèrcit espanyol de 1896, i l'existència d'un important voluntariat de filipins i d'espanyols residents a les Filipines. Aquest exèrcit es va enfrontar a uns 25.000 filipins el 1897, que augmentaren a uns 80.000 quan els Estats Units entraren en guerra (abril de 1898). Les baixes filipines foren segurament quatre o cinc vegades superiors a les espanyoles (10.000 o 12.500 morts) (27).

A Puerto Rico, on la guerra fou més breu, hi anàren uns 4.500 soldats espanyols (28).

Pel que fa a l'origen, per regions i nacions, dels soldats de l'Exèrcit Espanyol a Cuba, les Filipines i Puerto Rico, el repartiment general del contingent per reemplaç de 1897, establia les dades següents:

REGIONS I NACIONS	CUBA	FILIPINES	PUERTO RICO	TOTAL ULTRAMAR
Andalusia.....	5.206.....	1.893.....	468.....	7.567
Aragó.....	1.221.....	441.....	110.....	1.775
Astúries.....	1.208.....	439.....	108.....	1.755
Balears.....	480.....	175.....	43.....	698
Canàries.....	402.....	146.....	36.....	584
Castella-la M..	2.457.....	894.....	221.....	3.572
Castella-LLeó..	3.865.....	1.406.....	347.....	5.617
Catalunya.....	3.400.....	1.237.....	336.....	4.973
Extremadura....	1.594.....	579.....	142.....	2.315
Galícia.....	2.038.....	739.....	186.....	2.963
Madrid.....	807.....	293.....	72.....	1.172
Múrcia.....	795.....	290.....	71.....	1.156
Navarra.....	506.....	184.....	46.....	736
País Basc.....	794.....	289.....	71.....	1.154
País Valencià..	2.116.....	770.....	190.....	3.076
La Rioja.....	246.....	89.....	22.....	357
Santander.....	365.....	133.....	32.....	530
TOTAL	27.500	10.000	2.500	40.000

(29)

Segons aquest mateix repartiment, el contingent total era de 80.000 reclutes, o sigui que la meitat farien el servei a la Península (i illes adjacents), i la meitat a Ultramar.

Pels militars espanyols, Cuba va costar anys de sacrificis, la pèrdua de moltes d'il·lusions i de molta de sang. La guerra de Cuba fou una guerra llarga i cruel, sense grans victòries, però amb algunes derrotes aclaparadores. El conflicte cubà va esser alhora una guerra colonial i una guerra civil que va reunir la violència d'ambdues, fins al punt que pot esser considerada la primera de les "guerres brutes" contra la població civil. Quan l'exèrcit espanyol fou acusat de la derrota, molts d'oficials foren incapaços d'acceptar la magnitud del desastre i les crítiques subsegüents. Aquestes crítiques no eren res de nou, perquè ja n'havia hagut quan s'inicià la rebel·lió cubana. Però després de la derrota, les censures requeien sobre un exèrcit moralment abatut i exasperat. Històries de corrupció i incompetència militar relatades pels soldats que tornaven de Cuba causaren molt d'efecte i alguns polítics acusaren els militars de "deshonor nacional" (30). El 7 de setembre de 1898, el més agressiu dels crítics, el comte d'Almenas (31) declarà en el Senat:

"Yo, como representante de la nación, dirijo este saludo a estas víctimas de la guerra, a esos soldados que regresan a la Patria, maltrechos por la enfermedad y por las balas, vencidos y humillados; pero sin hacer extensivo este saludo a sus jefes, que no han sabido

o no han podido conducirles a la victoria, y ya que no a la victoria, a caer con honra y prestigio" (32).

El general Weyler, que com veurem, va acusar els polítics de la derrota, respongué que si els drets i l'honor de l'exèrcit no eren totalment protegits, els generals "se tomarian la justicia por su mano" (33).

Les acusacions contra l'exèrcit duraren un cert temps. Encara el març de 1899 un diari madrileny publicava informacions sobre la incompetència i corrupció del comandament espanyol a les Filipines (34).

Com que l'exèrcit tornà a la metròpoli vençut, és lògic que no pogués realitzar cap intent pretesament "redemptor", dels quals n'hi ha un bon repertori en el segle XIX espanyol (35). Així i tot el general Weyler fou temptat pels carlins i pels republicans perquè es posàs al front de l'estat (36). I al cap i a la fi, fou un general, Polavieja, el primer que menà una política regeneracionista després de 1898.

La Guerra de Cuba, no va fer reduir el paper dels militars en la vida civil, ans al contrari, suposà un graó més en la consolidació del militarisme.

Al sistema de la Restauració no li va interessar mai un exèrcit professional, ja que neutralitzà políticament l'exèrcit a través de la integració dels generals en el sistema polític, de manera que era precís que el ministre de la guerra fos el general de més confiança del govern del moment.

I com que l'Estat Espanyol -no importava que el govern fos conservador o liberal- recorria assíduament a l'estat de guerra, el paper dels militars no era el normal en els règims liberals i facilitava la seva intervenció en la política. Fins i tot sense declarar l'estat de guerra la jurisdicció militar superava el seu àmbit estricte.

El tres de maig de 1898 es declarà l'estat de guerra a Madrid, a causa de les manifestacions produïdes arran de les derrotes espanyoles, i el 14 de juliol s'amplià a tota Espanya fins el 8 de febrer de 1899 (37). Tot i les acusacions que es llençaren contra l'exèrcit des-prés de la derrota, els drets, privilegis i estatuts de l'exèrcit no foren transformats i només el mateix exèrcit investigà la responsabilitat dels seus dirigents en la derrota, de manera que tan sols dos generals i un almirall foren retirats prematurament (38).

Tot això, afegit a la pugna contra el catalanisme, féu que els militars s'agrupassin entorn del seu status, amb la qual cosa s'iniciava una nova fase en el procés intervencionista dels militars en la història contemporània de l'Estat Espanyol (39). S'anava forjant una filosofia corporativa que considerava l'exèrcit com a espina dorsal de la nació alhora que denigrava els polítics civils i el sistema de govern establert. Així, un exèrcit derrotat i antiquat en lloc de retirar-se discretament d'escena, no va fer més que augmentar la seva influència en els assumptes socials. El procés intervencionista dels militars arribaria a un dels seus punts àlgids en aprovar-se, el març de 1906, la Llei de

Jurisdiccions que atorgava als militars el dret de jutjar tots els "delictes contra la pàtria i l'exèrcit". S'admetia així la intervenció directa dels militars en els afers civils (40).

5.2. QUI EREN ELS QUE S'INCORPORAVEN A L'EXERCIT

Convé saber, tot i que sigui aproximadament, el mecanisme de reclutament, abans de passar a veure quants de joves de les Illes Balears anaren a Ultramar en el període 1895-98.

El servei militar era obligatori a l'Estat Espanyol des de 1835. El 1837, s'elaborà una llei de reclutament, que va servir de model a totes les lleis del segle XIX: 1851, 1856, 1870, 1878, 1882, 1885 i 1896. La llei de 1870, per exemple, indicava que el servei militar era obligatori per a tots els espanyols en complir vint anys d'edat.

El sistema que s'utilitzava per incorporar els joves a l'exèrcit era el de les "quintes". El verb "quintar" significa, en una de les seves accepcions, i el mateix en català que en castellà, "treure per sort els qui han d'anar a soldat". El complicat sistema de reclutament de les quintes començava quan el govern fixava el número d'homes a reclutar i els distribuïa entre les províncies. Les diputacions provincials, a través de les comissions mixtes de reclutament, s'encarregaven de repartir el contingent corresponent a la província entre els diferents ajuntaments, d'acord amb els seus volums de població. L'Ajuntament feia un padró general dels habitants, i d'aquest recompte sortiria l'allistament dels mossos aptes pel reclutament.

Després es realitzava el sorteig. En una urna es col·locaven bolles amb els noms dels allistats, i en una altra urna, bolles amb números. Dos infants treien una bolla de cada urna, de manera

que a cada mosso li corresponia un número. Els números alts eren els que tenien més possibilitats de no fer el servei. Una setmana després es realitzava l'acte de crida i declaració de soldats. Aquest dia es feia un reconeixement mèdic dels mossos, els quals podien al·legar motius físics i morals -mare viuda, pare impedit, pare seixantí pobre- per no fer el servei.

A continuació es declarava els sortejats soldats o excluïts. De la llista dels declarats soldats es designaven, segons l'ordre del sorteig, els que havien de cobrir el contingent que li corresponia a l'Ajuntament. Aquests soldats passaven a la Comissió Mixta de Reclutament, on encara es podien fer reclamacions. Finalment, eren conduïts a la caixa de reclutes corresponent.

Els que havien de fer el servei militar tenien dues maneres legals de no fer-lo: la substitució i la redempció en metàl·lic. La substitució consistia en contractar un home, que podia cobrar entre 500 i 1.250 pessetes, perquè fes el servei. Aquest substitut havia d'esser algú afavorit pel sorteig o que ja estàs llicenciat de l'exèrcit. Aquest sistema suposava una clara mercantilització de l'home. A més, les lleis del 11 de juliol de 1885 i 12 d'agost de 1896 permetien

"redimir el servicio ordinario de guarnición de los cuerpos armados, mediante pago 1.500 pesetas cuando el mozo deba prestar dicho servicio en la Península, y de 2.000 si le corresponde servir en Ultramar. Los mozos redimidos quedaran en la situación de reclutas de depósito durante el mismo tiempo que los demás del llamamiento" (41).

Una part dels joves de les classes populars que no volien fer el servei militar no es presentaven als actes de reclutament, i per tant eren declarats pròfugs. Aquesta positura podia tenir greus conseqüències, ja que sovint els pròfugs eren condemnats a servir a Ultramar dos anys més que els altres mossos. Els pròfugs havien de canviar de domicili i molts emigraven a Amèrica. A la Península n'hi havia que s'incorporaven a les partides de bandolers. A nivell estatal, les taxes de pròfugs durant bona part del segle XIX oscil·laren entre el 15 i el 20% respecte al total d'alistats. Geogràficament, procedien de les zones més pobres i de les regions i nacions perifèriques, com les illes Canàries i Galícia.

Un sistema de reclutament tan classista havia de provocar fortes crítiques. El 1897 el PSOE inicià a nivell de tot l'Estat una campanya amb el lema "¡O todos o ninguno!". També s'oposaren a les substitucions els republicans federals de Pi i Margall (42).

Fins i tot des de l'Exèrcit hi va haver intents de posar en marxa un servei militar realment obligatori, com el del general Cassola, que fracassà, però, davant l'oposició tant de conservadors com de liberals, que representaven la burgesia beneficiada amb les redempcions. Així, només una part de la societat es dessagnà en la llarga guerra de Cuba.

Fins a 1912, vint-i-quatre anys després del propòsit reformista de Cassola, no es suprimí la redempció en metàl·lic i s'establí la igualtat dels espanyols davant el servei militar.

Tot i així encara hi havia una sortida pels rics, el soldat de quota, una redempció en metàl·lic mati-sada (42 bis).

A Mallorca, on hi havia una certa tradició de rebuig al servei militar obligatori, sobretot durant el sexenni revolucionari, Gabriel Alomar escrivia, precisament el 1898:

"Y no hay que olvidar que para un mallorquín ha de ser mucho más dolorosa esa obligada estancia en tierra extraña en continuo temor de que la propia le sirva de motivo para la represión o el castigo acostumbrados" (43).

En un altre sentit, hem d'indicar que entre les conclusions dels socialistes de Palma, l'1 de maig de 1899, hi havia l'immediat pagament als repatriats i el servei militar realment obligatori (44).

A les Balears, com a la resta de l'Estat Espanyol, només hi havia tres solucions per no fer el servei militar: pagar un substitut, la redempció en metàl·lic i fugir.

Les dues primeres solucions només eren a l'abast de les classes altes. Coneixem el cas de tres comerciants balears residents a Puerto Rico que pagaren la seva redempció en metàl·lic en el decenni de 1880-90. Es tracta dels sollerics Antoni Marquès Borràs i Miquel Mayol Castanyer, i del ciutadellenc Miquel Mayans Rosselló. Sabem que Antoni Marquès va pagar 2.285 pessetes (45).

Es va donar algun cas d'una família arruïnada per intentar

salvar el seu fill de fer el servei. La dona de l'amo de can Quic, a Sóller, estlvià molts d'anys per poder redimir el seu fill. A Sant Joan es va donar el cas d'una família pagesa que dubtà entre comprar un bocí de terra o eximir el seu fill del servei militar. Optà per la compra i el fill va esser enviat a Cuba, on morí (45 bis).

Per aquest sector de la societat que disposava d'alguns recursos, però que no podien pagar un substitut o la redempció, apareixien a la premsa anuncis d'empreses que feien assegurances per redimir els que haguessin de fer el servei militar. El 1892, un "Centro de Redenciones", de València, amb una delegació a Palma, per 175 pessetes redimia els que haguessin d'anar a Ultramar, i per 875 pessetes cobria totes les possibilitats del sorteig dels quintos, la Península i illes adjacents i Ultramar (46).

Com és lògic, el nombre de redempcions oscil·lava segons la conjuntura econòmica. Així, l'agost de 1898, a causa de la crisi econòmica només s'havien redimit sis mallorquins del contingent de les Illes Balears d'aquell any (47).

Pagar un substitut era més barat que la redempció. El juny de 1895, l'assistent del tinent Jaume Vidal, del regiment regional número 2 de Maó, va pagar 25 pessetes perquè un altre anàs en el seu lloc a Cuba (47 bis).

La majoria de la població només podia evitar fer el servei militar si fugia (48). Sembla que aquest fet va contribuir a augmentar l'emigració de finals del s XIX. S'ha indicat que a Mallorca, a causa de les quintes extraordinàries de 1873, fetes a causa de la Tercera Guerra Carlista, hi va haver emigració de jo-

ves cap Amèrica del Sud (49).

A Menorca, entre 1878 i 1881, una de les principals causes de l'emigració a Algèria era "la aversión que desde muy antiguo tienen los naturales de Menorca por el servicio militar" (50). També sabem que a Manacor algú jove va emigrar a Alger per no anar a Cuba (51). A més, coneixem el cas de Rafel Bernat Roger, natural de Caimari (Selva), de la quinta de 1897, que va esser declarat desertor i el 1905 residia a Rio de Janeiro (51 bis).

A la premsa mallorquina de finals de segle sovintegen les citacions dels jutges militars i les crides dels ajuntaments als pròfugs. Així, per exemple, el 10 de gener de 1899, l'Ajuntament de Palma cridà als "mozos" Guillem Mateu Coll, del reemplaç de 1895, Jaume Barceló Ferriol, del reemplaç de 1897, Bartomeu Clar Forteza i Felip Cardona Serra, ambdós del reemplaç de 1898, perquè compareguessin en un termini de 10 dies "al objeto de dar sus descargos en el expediente de prófugo que se les instruye por falta de concentración a filas" (52). L'endemà, era el jutge militar qui citava Josep Bonnin Valls perquè es presentàs, ja que se li instruïa un expedient per deserció (53).

A Eivissa, l'abril de 1897 varen esser declarats pròfugs 8 soldats del contingent d'aquell any (54).

A Manacor, l'abril de 1897 foren declarats pròfugs quinze mossos: Llorenç Galmés Domenge, Pere Joan Nadal Galmés, Gabriel Llull Oliver, Antoni Parera Valens, Jordi Sansó Duran, Joan Bauza Mas, Joan Bestard Sureda, Tomàs Juan Moll, Guillem Caldentey Melis, Rafel Parera Rosselló, Antoni Castillo Ensenyat, Josep Forteza Miró, Ferran Amalla Mató, Joan Ferrer Caldentey i Jaume Su-

reda Servera.

En aquesta mateixa vila, l'abril de 1898, foren declarats pròfugs altres catorze joves manacorins: Mateu Gayà Andreu, Jeroni Miquel Parera, Mateu Riera Fullana, Bartomeu Caldentey Barceló, Rafel Galmés Nadal, Jaume Gomila Rosselló, Sebastià Estelrich Riera, Joan Alcover Duran, Sebastià Rexach Caldentey, Llorenç Galmés Puigrós, Guillem Morey Pont, Francesc Ferrer Galmés, Andreu Riera Sansó i Gabriel Oliver Galmés. Aquests pròfugs foren condemnats a servir a Ultramar amb una recàrrec de dos anys sobre el temps ordinari, amb pèrdua de tot dret de substitució i exclusió. A més, haurien de pagar les despeses que ocasionàs la seva recerca, captura i conducció a la capital. L'abril de 1899 es varen instruir expedients per la fuga de quinze mossos manacorins (55).

El 1895 hi va haver a la Capitania General de Balears un total de 21 pròfugs, que augmentaren a 73 el 1896 i a 93 els anys 1897 i 1898. Això dóna un total de 280 pròfugs, o sigui el 2,3% dels 6.689 joves que havien de fer el servei militar en aquests anys a les Balears. Aquest percentatge és lleugerament inferior al de la mitjana de l'Estat Espanyol durant aquesta època (56).

El gener de 1898, es va concedir un indult als pròfugs, que fou prorrogat el juny d'aquest mateix any a causa de "las muchas instancias promovidas por desertores, prófugos y mozos no alistados". Els individus indultats serien enviats a unitats de la Península i illes adjacents, o es redimirien si pagaven 2.000

pessetes (57).

Segons una reial ordre d'octubre de 1898, els desertors i pròfugs de la Península i possessions del Nord d'Àfrica, que no havien embarcat cap a Cuba, però havien estat detinguts, eren destinats als cossos de guarnició a les illes Canàries, mentre que els desertors d'aquestes illes havien de passar a les Balears (58).

Una forma extrema d'escapar del servei militar i de la guerra de Cuba era el suïcidi. A Mallorca en tenim documentat un cas, el 30 d'octubre de 1895. Es tracta de Pere Miquel Rubert Ferrer -Ballester- que es va penjar a la possessió de Son Sunyeret, als afores de Palma. Tenia 19 anys i era natural d'Inca. Formava part del darrer reemplaç i li havia tocat marxar a Cuba, la qual cosa l'havia afectat profundament. Dins la butxaca li trobaren una carta de la seva al·lota que li expressava la seva aflicció per la mala sort que havia tingut en el sorteig (59).

5.3. QUANTS DE MALLORQUINS, MENORQUINS, EIVISSENCIS I FORMENTERRENC ANAREN A LLUITAR A ULTRAMAR?

Podem aproximar-mos de tres maneres diferents al nombre total de ciutadans de les Illes Balears que anaren a lluitar a Ultramar. En primer lloc, tenim algunes dades relatives a les quotes d'Ultramar. El 1895, el de Cuba estava format per 550 soldats, i el de Puerto Rico per 50 (60). Ja hem dit que del contingent de 1897, 430 balears havien d'anar a Cuba, 175 a les Filipines i 43 a Puerto Rico. En total, 698 illencs foren destinats a les colònies d'Ultramar. La resta del contingent, altres 698 joves, es quedaven en el territori metropolità (61). Els excedents del contingent sumaven 833 persones, de les quals 532 foren mobilitzades l'abril de 1898, arran de la guerra hispano-nord-americana (62). Aquests soldats no s'arribaren a translladar a Ultramar, si bé el contingent de les Filipines va anar a Ceuta, camí de les Filipines, el setembre de 1898 (63). La pèrdua de les Filipines per mor de la pau de París, tres mesos després, degué fer innecessari el seu viatge. El contingent d'Ultramar de 1898, que tampoc va arribar a les colònies, ja perdudes, estava compost de 563 persones, que es repartien així:

MALLORCA

-Alaró 11
-Alcúdia 1

-Algaida 8
-Andratx 3
-Artà 12
-Banyalbufar 2
-Binissalem 5
-Búger 1
-Bunyola 5
-Calvià 4
-Campanet 6
-Campos 8
-Capdepera 4
-Costitx 3
-Deià 2
-Escorca 0
-Esporles 6
-Establiments 4
-Estellencs 1
-Felanitx 19
-Fornalutx 1
-Inca 15
-Lloseta 3
-Llubí 2
-Llucmajor 18
-Manacor 32
-Maria 6
-Marratxí 6
-Montuïri 3

-Muro 11
-Palma 111
-Petra 6
-sa Pobla 15
-Pollença 12
-Porreres 16
-Puigpunyent 3
-Sant Joan 2
-Sant Llorenç 8
-Santa Eugènia 2
-Santa Margalida 11
-Santa Maria 7
-Santanyí 15
-Selva 10
-Sencelles 6
-Sineu 11
-Sóller 21
-Son Servera 5
-Valldemossa 2
-Vilafranca 2

MENORCA

-Alaior 10
-Ciutadella 17
-Ferrerries 2

-Maó 20

-es Mercadal 7

-es Castell 2

EIVISSA

-Eivissa 1

-Sant Antoni 6

-Sant Josep 5

-Santa Eulàlia 11

FORMENTERA

-Formentera 1

Com que sembla que anaren a lluitar a Ultramar els contingents de 1892, 1893, 1894, 1895 i 1896, i si consideram una mitjana de 635 persones per contingent, tendriem que 3.175 balears anaren a Cuba, les Filipines i Puerto Rico (64).

Naturalment es tracta d'una xifra aproximada, que no inclou ni els militars de carrera, ni els voluntaris del "Banderín para Ultramar" (65). Però aquesta xifra, uns 3.200 soldats, és semblant a la que hem obtingut del recompte nominal dels repatriats i dels morts, i que és de 3.434 persones (66).

En tercer lloc, podem calcular la xifra de soldats de les Balears que anaren a Ultramar a través del recompte de les

diferents expedicions que partiren de Palma (67). Així, obtenim la xifra de 1.450 soldats que anaren cap a Cuba, 406 cap a les Filipines i 54 cap a Puerto Rico. En total, haurien partit cap a les colònies ultramarines 1.910 persones. Aquesta xifra no inclouria els soldats Balears que estaven a Cuba o a les Filipines quan començaren les hostilitats, i és possible que el recompte de les expedicions no sigui complet.

5.4. LA PARTIDA DE LES TROPES

Un cop iniciada la guerra de Cuba, un torrent d'armes i d'homes creuà l'Atlàntic per esclafar la rebel·lió independentista. Els batallons espanyols partien de les estacions de ferrocarrils i dels molls, on els acomiadava una multitud, enmig de "vítores y aplausos, con el justificado estímulo de arengas o alocuciones y al compás de pasodobles, ninguno tan gallardo y grácil como -La marcha de Cádiz-, del maestro Chueca" (68).

A més de les autoritats civils i militars, invariablement hi havia també les autoritats religioses. Quan, el 15 d'agost de 1895, la reina regent i el rei acomiadaren el VI Cos de l'Exèrcit, a Vitòria, el nunci, monsenyor Gretoni, va impartir la benedicció papal (69).

Malgrat que els embarcaments de tropes supossassin un esclafit de patriotisme i que pràcticament no hi hagués resistències a embarcar, l'espectacle a ulls dels republicans federals, contraris a la guerra, o d'alguns observadors estrangers, era lamentable. Forces armades, sobretot el 1898, solien anar a la reraguarda dels soldats, que amb la seva jaqueta blau-gris de "rayadillo" solien presentar un aspecte ben poc marcial (70).

A Mallorca, el primer embarcament de què tenim notícia es va produir el 19 de juny de 1985. Estava format per 72 soldats del regiments regionals de Balears número 1 (Palma) i altres 72 del número 2 (Maó). Aquests, la majoria dels quals eren mallorquins, passaren a palma en el vapor "Ciudad de Mahón". N'hi havia de

voluntaris i de forçosos.

Els soldats d'aquests dos regiments desfilasren pels carrers de Palma per embarcar en el vapor «Lulio» cap a Eivissa i València. En el moll els esperava una multitud i una representació de totes les autoritats insulars. En el moment de salpar llençaren visques a favor d'Espanya i de l'exèrcit que foren contestats per la gentada que els havia anat a acomiadar. El seu destí era Cuba, on havien de passar amb el trasatlàntic «Antonio López». Els soldats havien rebut diversos obsequis -5 pessetes en metàl·lic, 6 capses de tabac, una garrafa d'anisat- de les institucions i de particulars (71).

El vapor «Antoni López», pertanyia a la Companyia Trasatlàntica, que tenia el monopoli del transport dels soldats de l'Exèrcit Espanyol a Cuba. Aquesta companyia, malgrat que estava ben pagada pel govern, realitzà els viatges en unes condicions molt dolentes. Els soldats s'acaramullaven i la premsa denunciava que anaven embarcats com si fossin guardes de porcs. La transatlàntica estava en mans del marquès de Comillas, acèrrim defensor de la "unitat de la pàtria", que s'havia enriquit a Cuba i que va obtenir grans beneficis de la guerra de Cuba (72).

Després d'un llarg i penós viatge, que durava entre quinze i vint dies (73), els soldats arribaven a Cuba. A l'Havana, la rebuda solida esser semblant a l'acomiadament, en bona part a causa de la nombrosa colònia espanyola que hi residia (74).

Tornem a Mallorca. El 31 de juliol de 1895 es varen sortir, a Palma, 140 soldats per anar a Cuba. Un mes més tard, 425 homes varen partir en tren cap a Alcúdia, des d'on havien d'anar

a Barcelona, per embarcar-se cap a Cuba. A Palma, en el quarter del Carme, foren obsequiats amb un abundant ranxo, a base de pa, truita, sobrassada i vi, i varen esser acomiadats pel capità general, Agustí Araoz Balmaseda, per caps i oficials de l'exèrcit, i pel president de la diputació, Alexandre Rosselló Pastor. L'Ajuntament de Palma els va obsequiar amb 10 pessetes per cada soldat, i la Diputació Provincial, amb 5. Varen fer una aturada, per passar la nit, a sa Pobla, on finalitzava el ramal ferroviari Palma-Inca-sa Pobla. Aquí, l'Ajuntament va distribuir un litre de vi i una capseta de cigarrets a cada soldat; 2 reals als caporals; i quatre reals, és a dir una pesseta, als sergents. A més l'oficialitat va esser obsequiada amb un refresc a la casa consistorial (75).

Possiblement, la partida de tropes més important fou la que va tenir lloc el novembre de 1895, per formar part del Batalló Provisional de Cuba. Aquest batalló estava compost per 162 soldats, 8 cornetes, 20 caporals i 10 sergents, del Regiments Regionals números 1 i 2 de Balears, elegits per sorteig i pels soldats que aportassin els batallons regionals de les Illes Canàries.

A Mallorca, l'establiment de Joan Muntaner elaborà la roba blanca pel Batalló Provisional; la sabateria d'un tal Garau elaborà el calçat pels soldats, anomenat "calzado guajiro"; i l'empresa Hereus de Vicenç Juan lliuraren el vestuari a base de roba de llista.

A Menorca, les tropes del regiment regional número 2 que

havien de partir amb aquest batalló, es concentraren al quarter de es Castell. El seu acomiadament fou un vertader esclafit de patriotisme espanyol:

"El domingo tuvo efecto la gira campestre o fiesta de despedida a las dos compañías del Batallón provisional, en las inmediaciones del Castillo de San Felipe (...).

A las once de la mañana se dirigió al citado paraje, la fuerza destinada a Cuba, toda la oficialidad del arma de Infantería y el señor general gobernador de esta isla (...).

A las cuatro de la tarde se celebró el banquete de los oficiales en número de cuarenta, reinando la mayor armonía y lucimiento. Al llegar a los postres el General Gobernador de esta isla brindó y saludó con elocuentes palabras a la fuerza expedicionaria, terminando con un viva España que fue a perderse entre un entusiasta y unanime aplauso y los acordes de la música que rompió con la marcha real. Dicha música que es del regional núm. 2, amenizó ambos actos. Uno por no todos los comensales brindaron por la prosperidad de la patria y por la paz de Cuba.

Daba gozo ver aquel entusiasmo y no se vació ni una copa que no fuera acompañada de un viva España, a Cuba española y a SS.MM.

Al anochecer regresaron a Villa-Carlos y a su entrada esperabale el pueblo en masa, donde se multiplicó estrepitosamente el vitoreo. Todos los balcones y ventanas de la población estaban adornados con damascos, cortinajes y banderas, las mujeres como saludo al pasar los defensores de la patria, dejaban caer una consoladora lágrima, las lindas muchachas contestaban a los vivas de los soldados agitando sus pañuelos, y los hombres aplaudiendo la abnegación de los soldados, y los niños corriendo de aca para allá, como si quisieran formar par-

te de aquel puñado de jóvenes entusiastas que van a defender la integridad de la patria (...)" (76).

El Batalló Provisional de Cuba va partir amb els seus comandaments naturals, entre els quals hi havia els mallorquins Francesc Mateu Ripoll, comandant i cap de les forces expedicionàries; Joan Garcia i Garcia, capità; Bartomeu Rotger Servera, Josep Cabrinetty Navarro, Miquel Riera Bennàssar, Francesc Ribot Palliser, Miquel Llompart i Llompart, Cristòfol Sampol Frau, Francesc Roca Falcon i Jaume Pons Hernandez, tots ells primers tinents.

El 14 de novembre, a la Seu de Mallorca, es va beneir la bandera del Batalló Provisional de Cuba. El bisbe, Jacint Maria Cervera i Cervera, va rebre la bandera de mans del comandant del batalló. Aquesta bandera, obsequi "dels balears", duia unes relíquies de Sant Alonso Rodriguez, de la llavors beata Catalina Tomàs i del beat Ramon Llull.

L'endemà, 15 de novembre, el diari "La Almudaina" obsequià els expedicionaris amb 700 paquets amb 25 plecs de paper i 25 sobres cada un.

A diversos pobles de Mallorca s'organitzaren comissions per acomiadar als soldats que havien de marxar amb el Batalló Provisional de Cuba. A Pollença, el 18 de novembre l'Ajuntament va organitzar un refrigeri pels expedicionaris (77).

El dia 21, arribà a Palma el vapor «San Ignacio de Loyola», que disposava de 1317 lliteres per embarcar els soldats de

Balears i de Canàries. Aquest mateix dia se celebrà a la Seu una missa d'acomiadament.

Un dia abans de la partida, el diari "La Ultima Hora" edità un full extraordinari amb els gravats del rei Alfons XIII, de la bandera del Batalló Provisional, del capità general Agustí Araoz, del general governador José Sáez de Miera, del coronel José Hernández, dels caps i oficials del Batalló Provisional i del vapor "San Ignacio de Loyola".

I arribà el dia de l'embarcament, el 22 de novembre. Havien de partir els, com a mínim, 213 homes del Batalló Provisional de Cuba, uns 50 soldats del contingent de Puerto Rico del reemplaç de 1895, dels quals 46 haurien d'anar a Cuba, i els voluntaris del "Banderín de Enganche". Resulta curiós el fet que causaren baixa i no pogueren embarcar un tinent i quatre soldats, dels quals tres ingressaren malalts a l'Hospital Militar i un va morir.

A Palma, molts de centres com el Cercle Conservador i el Cercle Liberal Dinàstic, havien adornat les seves façanes, i el diari "La Ultima Hora" havia aixecat un arc al Born amb la llegenda "La Ultima Hora al Batallón Provisional de Cuba". L'Ajuntament va suspendre les classes a les escoles.

Una multitud va acudir al moll de Palma, on no mancaren ni les autoritats -el capità general, el president de la diputació, el vicari general i el batle de Palma- ni els discursos patriòtics. Es repartiren fulls de propaganda espanyola, es tocaren cançons militars i es cridaren "vivas" a la pàtria, l'exèrcit i els reis. Finalment, el «San Ignacio de Loyola» va

partir amb la seva càrrega humana cap a Santa Cruz de Tenerife, on faria escala en la seva ruta cap a l'infern cubà (78).

Els oficials de guarnició a Mallorca que anaven a Cuba destinats o voluntaris, solien partir d'una manera més discreta. Invariablement, els seus companys organitzaven un banquet d'acomiadament a cas Català, a ponent de Palma, prop de Cala Major. Així, marxaren a Cuba el tinent d'infanteria Miquel Marquès (29 d'abril de 1895), el tinent coronel Fuenmayor (11 d'agost de 1895), els metges militars Pere Pinar, Agustín Tenreiro i Bernat Riera (17 d'agost) (79), el general de brigada Ignaci Montaner (20 de març de 1896), el coronel Francisco Martínez de la Riva i el comandant marquès de Zayas (18 d'abril), el capità Miquel Ramis Aleñar i els tinentes Antoni Montaner Gual, Benito Monterde, Francisco Hipólito i José González (27 d'agost de 1896).

El 2 de setembre de 1896 hi va haver a Palma un important embarcament de tropes cap a Cuba:

"La tropa destinada a la isla de Cuba salió del cuartel del Carmen a las cinco y media de la madrugada, desde cuyo acuartelamiento se dirigió a la catedral por la Rambla, Paseo del Borne, calle Conquistador y Palacio, acompañados de los gastadores, bandas de cornetas, tambores y de música del Regimiento. En el templo catedralicio celebró misa el canónigo Deán, quien dirigió la palabra a los expedicionaris, enalteciendo su honrosa misión de defender a la patria (acabada la cerimonia) En la plaza de la Seo escucharon las patrióticas arengas que les dirigió el Capitán General,

Gobernador Civil, Presidente de la Diputación y Alcalde de Palma, acabando siempre con vitores a España, al Rey, al Ejército y a la Armada.

Seguidamente se dirigieron al puerto por las calles de Palacio, Victoria y Conquistador. Una vez en el puerto despidieron a sus familiares y por medio de dos barcasas subieron a bordo del vapor «Puerto Rico». Los buques surtos en el puerto estaban empavesados y un inmenso gentio se agolpava en el lugar del embarque.

A las 11 horas se hizo a la mar" (80).

Sembla que la tropa embarcada estava composta principalment per la setena companyia del batalló provisional de Cuba, un pelotó destinat a cobrir baixes i un altre pelotó format per individus de la recluta voluntària (81).

Aquest mateix mes de setembre s'efectuaren els primers embarcaments de tropes cap a les Filipines, on havia esclatat, a les províncies centrals de l'illa de Luzón, una gran insurrecció independentista. El dia 11, partiren 56 soldats, amb la particularitat que aquests homes havien estat animats per Joan Josep Llodrà, un "héroe de Cuba", que tornava a Mallorca ferit (82). El 13 d'octubre partiren cap al Sud-Est d'Asia altres 47 individus de tropa, i el 23 de novembre, 27 soldats més.

La tardor de 1896, va veure la partida de centenars de balears cap als escenaris de les guerres colonials. El 23 de novembre, marxaren cap a Cuba 194 homes, encapçalats pel capità Luis Álvarez Blanco. Quatre dies més tard, partiren més tropes cap a les Filipines i Puerto Rico, amb els capitans Lluís Billon

i Bartomeu Torres. el 13 de desembre, sortiren en tren des de Palma cap al port d'Alcúdia, 187 homes, amb destí a les Filipines. Entre ells hi havia el capità Plàcid Pereyra i els tinentes Miguel León, Joan Moragues, Joan Verd, Julià Calvet i Pau Morey.

El 15 de desembre de 1896, es va efectuar un altre sorteig per anar a les Filipines, i sortiren elegits 2 sergents, sis caporals i 60 soldats.

Durant l'any 1897 no hi va haver, pel que sabem, nous embarcaments de tropes. En canvi, va començar a haver-hi un lent goteig de repatriats, ferits i malalts.

El 22 de febrer de 1898, quan ja era imminent la guerra amb els Estats Units, es produí el darrer embarcament de tropes a Palma. Cent vint-i-vuit soldats del regiment d'infanteria de guarnició a Palma, partiren cap a Barcelona per incorporar-se a l'Exèrcit espanyol a Cuba (83).

Encara el setembre de 1898, un cop acabada la guerra però encara sense signar la pau, partiren del port de Palma en el vapor correu d'Alacant 96 soldats d'infanteria del contingent de les Filipines de 1897. Anaren a Ceuta, on s'havien d'organitzar els darrer batallons expedicionaris cap a les Filipines. Però aquests soldats no s'arribaren a incorporar a l'exèrcit de les Filipines perquè amb la pau de París (desembre de 1898), l'Estat Espanyol també va perdre aquest arxipèlag oriental (84).

5.5. ELS SOLDATS ILLENCES A CUBA: LA SEVA MORTALITAT

5.5.1. INTRODUCCIO

A partir sobretot dels llistats de baixes titulats "Noticia de las defunciones de tropa ocurridas en el Ejército de Operaciones de la Isla de Cuba, en las fechas que se indican, según participó el capitán general de dicha Antilla", hem pogut establir d'una manera bastant precisa el nombre de morts balears a la Guerra de Cuba.

Aquesta font ha estat complementada amb les "Noticias y relaciones históricas de Mallorca" de Joan Pou Muntaner (85), amb diverses obres bibliogràfiques (86) i, en els casos de Selva, Lluçmajor i Sant Joan també s'ha utilitzat documentació procedent dels arxius municipals (87). En el cas concret dels soldats de l'exèrcit de Cuba morts quan ja havien tornat a la península Ibèrica o a les Balears hem utilitzats el diari "La Almudaina" de 1898. Pels morts eivissencs hem emprat també, com a font complementària, el "Diario de Ibiza". Només en dos casos hem utilitzat fonts orals indirectes.

En total, tenim documentats 593 illencs que trobaren la mort a Cuba. Creim que aquesta xifra, a causa de la pluralitat i exhaustivitat de les fonts emprades, s'ha d'aproximar molt a la real. Es possible que alguns dels inclosos com a balears, no ho fos, però aquests casos queden contrarestats amb escriu pels illencs que no hem pogut incloure. En concret, pensam que la informació que tenim d'oficials i de marins és fragmentària i que segurament n'hi va haver alguns més que varen perdre la vida a Cuba. Tampoc podem precisar el nombre de repatriats que moriren anys després de la guerra a causa de les malalties i dels patiments soferts.

Si donam per bona la xifra de 55.661 morts a l'èxercit espanyol de Cuba, els 593 balears representarien l'1,06%, una proporció un poc inferior al percentatge que representava la població de les Illes Balears dins el conjunt de l'Estat Espanyol, devers l'1,6% (88).

Amb les fonts esmentades hem realitzat un detallat "Registre de soldats balears morts a Cuba, les Filipines i Puerto Rico (1895-98)", que incloem a l'Apèndix Documental, apartat 11.4.

5.5.2. CAUSES DE LA MORTALITAT

La mortalitat a l'exèrcit espanyol del segle XIX era molt elevada, fins i tot a la Península i a les illes adjacents i en temps de pau, a causa de la falta d'higiene i d'una deficient alimentació. Aquesta mortalitat augmentava moltíssim en temps de guerra, no per les conseqüències directes dels combats, sinó per les malalties. En el cas de la Guerra de Cuba, a les malalties qualificades de "normals", com les trencadures, la tuberculosi pulmonar, les malalties cardíagues i la tinya, s'hi afegien les malalties pròpies de la zona, sobretot la febre groga (89). Arribar a Cuba, fos en temps de pau o de guerra, suposava per un home de les zones temperades arriscar-se a agafar, tot d'una en desembarcar, la febre groga o el paludisme, les dues malalties endèmiques més terribles de Cuba. S'ha calculat que en els primers mesos d'estada moriren entre els 5 i el 10% dels immigrants (90). Aquestes malalties afectaven sobretot els soldats durant l'estació de les pluges, és a dir entre maig i octubre.

El viatge des de la metròpoli a Cuba es realitzava en condicions molt dolentes. Ja hem indicat que la companyia Transatlàntica tenia el monopoli dels transports de les tropes, i que els soldats s'acaramullaven en les bodegues dels seus vells vaixells.

Les condicions de vida dels soldats a Cuba eren pèssimes. La qüestió de l'alimentació era un dels principals problemes de l'exèrcit espanyol a Cuba, fins al punt que un informe de finals de 1897 indicava que la fam era la principal causa de mortalitat. A

més de mal alimentats, els soldats espanyols anaven mal vestits.

A l'illa de Cuba, mancaven metges militars i hospitals, i els centres sanitaris que hi havia no reunien les condicions necessàries.

Naturalment, els problemes alimentaris i sanitaris empitjoraven molt quan els soldats es trobaven en campanya. No és el mateix un malalt -per exemple de la febre groga- que està en una ciutat i tot d'una pot ingressar en un hospital, que un altre malalt que està a la "manigua" i que haurà d'esser translladat durant dies en carro o a l'om d'un animal. L'esgotament causat per les contínues marxes i contramarxes també provocava moltes de baixes. Un soldat mallorquí descrivia així la marxa d'una columna espanyola a finals de 1895:

"la oscuridad tenebrosa, la lluvia torrencial, el camino imposible, fango hasta la rodilla, acémilas que caen y es preciso descargarlas y cargarlas de nuevo para proseguir la marcha, soldados que moralmente y materialmente se abaten, precisando todo el imperio del mandato para que sigan penosamente la marcha, la constante sensación del camino perdido, los silbidos de la guardia anunciando complicaciones" (91).

La mortalitat augmentava encara més quan les campanyes bèl·liques es realitzaven sobre terrenys especialment insalubres, com les zones d'aigües embassades.

Així, no es rar que s'hagi afirmat que a Cuba només el 4% dels morts de l'exèrcit espanyol ho són a causa dels combats (92). Com veurem a continuació aquest percentatge s'aproxima molt

al dels illencs que perderen la vida en combat.

Dels 593 morts illencs a Cuba, 351, és a dir el 59,2% varen trobar la mort a causa de malalties comunes i accidents. Altres 186, o sigui, el 31,4%, varen morir a Cuba per mor del vòmit o febre groga. Només 19 balears, o sigui el 3.2% varen perdre la vida a conseqüència dels enfrontaments armats. D'aquest denou, quinze moriren en el camp de batalla. Són els següents:

- Antoni Sintes Alzina, d'Alaior, mort a Cayo Toro (Pinar del Río), el 4 d'octubre de 1896.
- Josep Tudurí Casali, des Migjorn Gran, mort a Punta Brava (l'Havana), el 7 de desembre de 1896.
- Sebastià Darder Cladera, de Petra, mort a Portero (Puerto Príncipe), el 4 de març de 1897.
- Jaume Genovard Duran, de Sant Llorenç, mort a Lomas del Cobre (Santiago), el 3 de maig de 1897.
- Gonzalo Modesto Jiménez, de Maó, mort a Regla, (l'Havana), el 29 de maig de 1897.
- Tomàs Mateu, mort el maig de 1897.
- Llorenç Crespí Vanrell, de Palma, mort a Tranquilin (l'Havana), el 23 d'agost de 1897.
- Tomàs Rotger Llompарт, mort a Lomas del Carmen, el 17 d'octubre de 1897.
- Guillem Veny Sureda, de Petra, mort a Alquizar (l'Havana), el 24 de novembre de 1897.
- Bartolomé Flores Flores, de Palma, mort a Colonia Santa Oliva, el 20 de gener de 1898.
- Miquel Clar Mut, d'Escorca, mort a Sauja Noriate (l'Havana), el 10 de febrer de 1898.
- Guillem Bordoy Torres, de Santa Maria del Camí, mort a Guisa (Santiago), el 5 de maig de 1898.

- Joaquín Vara de Rey y Rubio, d'Eivissa ciutat, mort a El Caney (Santiago), l'1 de juliol de 1898.
- Manuel Tur Torres, de Formentera, mort a Santiago, el 3 de juliol de 1898.
- Antoni Pocoví, de Selva, mort a Nuevitas (Puerto Príncipe), el 3 d'agost de 1898.

La majoria d'aquest caiguts eren soldats, si bé hi havia un marí, Manuel Tur, un guerriller, Bartolomé Flores, un tinent, Tomás Mateu, un coronel Tomàs Rotger, i un general, Joaquín Vara de Rey. Hem d'indicar que aquest, el mateix que Gonzalo Modesto i Bartolomé Flores, devien esser de família peninsular (93).

Es probable que Josep Tudurí Casali morís en els combats que acabaren amb la vida de José Maceo, ja que ambdós moriren el mateix dia -el 27 de desembre de 1896- i en el mateix lloc -Punta Brava-. Joaquín Vara de Rey va morir lluitant contra els nord-americans a la batalla de El Caney, el mateix que el marí Manuel Tur Torres, mort a la batalla naval de Santiago.

Altres quatre balears varen perdre la vida per mor de les ferides rebudes. Es tracta de:

- Quintí Manresa Alzamora, de Palma, mort a Sant Antonio (l'Havana), el 28 de febrer de 1898.
- Josep "Perchanos" Estades, d'Artà, mort a Lucia (l'Havana), el 21 de març de 1898.

- Miquel Perelló, de Manacor, mort a Jarupo (l'Havana), el 13 de maig de 1898.

- Guillem Martorell i Martorell, de Selva, mort a Sancti-Spiritus (Santa Clara), el 16 de setembre de 1898.

Tots ells eren soldats, excepte Miquel Perelló, que tenia la graduació de caporal.

Pel que fa al lloc de mort, la majoria dels illencs, en concret 362 (61,4%), varen morir a la província de l'Havana. D'aquest 362, un total de 221 varen perdre la vida a la mateixa capital, l'Havana, on es concentrava una bona part de l'exèrcit colonial espanyol i un percentatge important dels serveis sanitaris de l'illa. Altres ciutats on moriren un nombre important de balears foren Marianao (41 morts), Santiago de las Vegas (35) i Alquizar (13), ciutats situades al sud-oest de l'Havana, en direcció a Pinar del Río, i unides a aquesta capital pel ferrocarril. Altres localitats on perderen la vida illencs foren:

San Antonio.....	12 (94)
Güines.....	7
Regla.....	6
Güira de Melena.....	6
Punta Brava.....	5
Calabazar.....	2
Bejuical.....	2
Veguitas.....	2

Baracoa.....	1 (95)
Felicidad.....	1
Jarupo.....	1
Jibacoa.....	1
Lucia.....	1
Santiago de los Baños.....	1
Sauja Noriate.....	1
Tafasta.....	1
Tranquilin.....	1
Urquiza.....	1

A la província de Pinar del Río, la més occidental de Cuba, on es desenvolupà l'ofensiva de Weyler, només hi moriren 29 balears (el 4,7%). A la ciutat de Bahía Honda, a la costa nord, hi varen caure deu balears. A Guanajay, prop de la província de l'Havana, se n'hi moriren 7, i a Mariel, en el límit nord de la "trocha" de Mariel a Majana, altres cinc. La resta de balears varen trobar la mort a Artemisa, Cabalás, Candelaria, Cayo Toro i San Diego.

A la província de Matanzas, a l'est de la l'Havana, només hi varen morir 13 illencs, o sigui el 2,3% del total de morts balears. Cal tenir en compte que Matanzas és una de les províncies més petites (8.444 km²) i que la guerra no va ésser especialment dura. Vuit illencs perderen la vida a la ciutat de Matanzas, dos a Cárdenas i altres dos a Colón, i un a Jaguey Grande.

Un poc més a l'est, a la província de Santa Clara, avui dita de Las Villas, hi trobaren la mort 39 balears, és a dir el 6,4% del total repartits dde la següent manera:

Cienfuegos.....	8
Santa Clara.....	4
Sagua la Grande.....	4
Sancti-Spiritus.....	4
Remedios.....	4
Casilda.....	3
Trinidad.....	3
Isabela de Sagua.....	2
Cumaná.....	1
Colonia Santa Oliva.....	1
Condado.....	1
Fomentos.....	1
Placetas.....	1
Sagua.....	1
San Juan.....	1

Pel que fa a Puerto Príncipe, avui Camagüey, una de les províncies més extenses i la que registrava una menor densitat de població, hi moriren 27 balears. La mortalitat illenca es concentrà a la ciutat de Ciego de Avila, situada en el centre de l'illa de Cuba, prop de la important "trocha" de Júcaro a Morón. A Ciego de Avila hi trobaren la mort 20 balears, a Nuevitas, un port de

la costa nord, hi varen perdre la vida altres tres illencs, i a cada una de les localitats de Guybal, Minas i Portero i a la capital, Puerto Príncipe, hi va caure un balear.

A la província de Santiago, avui coneguda amb el nom d'Orient, hi moriren 51 balears (el 8,7%). Santiago va esser la segona província on hi varen perdre la vida més illencs. S'ha de tenir en compte que és la província més extensa (36.602 km²) i que fou aquí on s'inicià l'aixecament independentista i on desembarcaren els nord-americans el juny de 1898. Bona part dels illencs varen morir a la ciutat de Manzanillo, en el golf de Guacanayabo. En concret hi trobaren la mort 17 balears. Aquest fet es pot vincular a la campanya realitzada pel general Blanco a la zona del riu Cauto, al nord de Manzanillo. La resta d'illencs varen caure a les següents localitats:

- Holguín6
- Puerto Padre.....5
- Bayamo.....4
- Cauto.....4
- Santiago de Cuba.....3
- Gibara.....2
- Guantánamo.....2
- San Luis.....2
- Bueyecito.....1
- El Caney.....1
- Lomas de Cobre.....1
- Media Luna.....1

- Sabanilla.....1
- Tunas.....1

També sabem que varen caure a Cuba altres 37 balears (el 6,2%), però no hem pogut precisar ni a quina província ni a quina localitat moriren.

D'altres 14 varen trobar la mort a alta mar, a l'oceà Atlàntic, mentre tornaven a les seves llars. També n'hi va haver que moriren a la península Ibèrica, en els ports on desembarcaven els soldats de l'exèrcit de Cuba -La Corunya (8 morts), Cadis (2 morts)- o en altres localitats de l'interior mentre viatjaven cap a la seva terra. Encara hem d'afegir que tenim documentada la mort de sis soldats de l'exèrcit de Cuba a Mallorca, a causa de malalties contretes a la Gran Antilla. Tenim motius per creure que n'hi va haver bastants més, ja que bona part dels soldats que tornaven de Cuba estaven malalts o ferits.

En resum, la distribució geogràfica dels balears que formaren part de l'exèrcit espanyol de l'illa de Cuba i que moriren a causa de la Guerra de Cuba va esser la següent:

<u>LLOC DE MORT</u>	<u>Nº DE MORTS</u>	<u>% SOBRE EL TOTAL</u>
Pinar del Río	29	(4,7%)
L'Havana	362	(61,4%)
Matanzas	13	(2,3%)

Santa Clara	39	(6,4%)
Puerto Príncipe	27	(4,5%)
Santiago	51	(8,7%)
Cuba (sense especificar)	37	(6,2%)
Alta mar	14	(2,3%)
Península Ibèrica	15	(2,5%)
Illes Balears	6	(1%)
-----	-----	-----
TOTAL	593	(100%)

Respecte a la cronologia, podem establir el següent quadre on s'indiquen el número de balears a l'Exèrcit de Cuba que varen perdre la vida entre el 1895 i el 1898, mes per mes:

1895

octubre.....2
novembre.....1
desembre.....1

1896

març.....2
juny.....1
agost.....2
setembre.....13
octubre.....47
novembre.....52
desembre.....43

1897

gener.....11
febrer.....1
març.....8

abril.....	5
maig.....	5
juny.....	13
juliol.....	27
agost.....	40
setembre.....	25
octubre.....	43
novembre.....	48
desembre.....	24

1898

gener.....	17
febrer.....	27
març.....	15
abril.....	12
maig.....	13
juny.....	3
juliol.....	11
agost.....	27
setembre.....	32
octubre.....	14
novembre.....	1
desembre.....	4

1899

gener.....	5
febrer.....	2
març.....	1
desembre.....	1

En resum, 4 balears moriren el 1895, 160 el 1896, 250 el 1897, 176 el 1898 i 9 el 1899. Com que els combats no són la principal causa de mortalitat, aquesta no oscil·la segons les campanyes militars sinó que augmenta o minva segons les condicions climàtiques. Durant l'estiu, a l'època de les pluges, les malalties endèmiques de Cuba causaven un gran nombre de morts. A partir de juliol començaven a augmentar el nombre de malalts i de defuncions, que arribaven a les seves xifres màximes cap a novembre, per a minvar durant l'hivern.

L'escàs nombre de defuncions que es registren fins agost de 1896 pot esser causat pel fet que encara no havien arribat a Cuba la totalitat dels balears que participarien en la Guerra de Cuba.

La mortalitat minvà molt a partir d'octubre de 1898 un cop acabada la guerra i quan ja s'havia iniciat la repatriació. Posteriorment, la majoria de defuncions esdevenen en alta mar, durant el trajecte de retorn a la Península Ibèrica, o en hospitals de La Corunya, Barcelona, Palma i altres ciutats.

També tenim informació sobre l'arma i la unitat dels illencs que varen perdre la vida a Cuba. La immensa majoria dels soldats de l'exèrcit de Cuba eren d'infanteria. En el cas concret dels balears, dels 593 morts, 484 (el 81,6%), eren de l'arma d'infanteria. Trenta-nou (el 6,5%) eren d'artilleria i 11 de cavalleria (1,9%).

Només en tenim documentats tres de marina (el 0,59%). S'ha de tenir en compte que els marins constituïen un percentatge molt petit de les forces armades espanyoles i que les fonts principals que hem utilitzat mai no en fan referència.

També moriren a Cuba 6 guàrdies civils illencs (l'u per cent dels morts balears), tres guerrillers (0,5%) i nou voluntaris (1,5%). Convé indicar el caràcter militar de la Guàrdia Civil i el fet que guerrillers i voluntaris fossin forces auxiliars reclutades, probablement, entre els residents a Cuba. D'altres 39 balears (el 6,5%), ignoram l'arma a la qual pertanyien.

Pel que fa al cos, és a dir, la unitat concreta de la qual formaven part els illencs que moriren a Cuba, hem d'assenyalar

que els balears estaven repartits per més de quaranta unitats d'infanteria diferents. Els cossos on varen morir més balears varen esser el batalló "Balears", on trobaren la mort 115 illencs, el batalló "San Quintín", on en moriren 95 i el batalló "Cuba Provisional", on varen esser 32 els illencs que hi trobaren la mort. Del batalló "Balears" només sabem que el desembre de 1895 es trobava destinat a la zona de Santiago, i del de "San Quintín" que era a Santa Clara en aquesta mateixa data. Del "Cuba Provisional" tenim més informació perquè és l'única unitat de la qual ens consta que estàs constituïda en bona part per balears. Ja hem vist que la seva partida des del port de Palma va constituir un vertader esdeveniment. Arribà a Cuba el desembre de 1895 i va esser enviat a Ciego de Avila. El març de 1896 es trobava a San Antonio de los Baños (l'Havana).

Altres unitats on veren perdre la vida un cert nombre de balears foren el regiment "Alfonso XIII" (26 illencs morts), que ja es trobava a Cuba a començaments de la guerra, el batalló "Baza" (22 morts) i el batalló (o batallons) de "Puerto Rico" (17 morts), que procedia, com el batalló Colón (on hi moriren 6 illencs), de l'illa de Puerto Rico. També moriren illencs en el regiment "Isabel la Católica", en el batalló "Andalucía" (12 morts), en el regiment "María Cristina" (8 morts) i en els batallons "Guipúzcoa" i "Unión" (altres 8 morts a cadascun).

En les següents unitats, batallons en la seva majoria, també hi va haver illencs que moriren, si bé en menor nombre:

-Chiclana	(7 morts)
-Cuba	(7 ")
-Gerona	(5 ")
-Sicília	(4 ")

-Barbastro	(4	")
-Constitución	(4	")
-Simancas	(3	")
-Canarias	(3	")
-España	(3	")
-Aragón	(3	")
-Unión P	(2	")
-Antequera	(2	")
-Habana P	(2	")
-Tarragona	(2	")

A més, a cadascuna de les següents unitats d'infanteria hi va trobar la mort un balear:

- Alava
- Alcántara
- América
- Asia
- Bailén
- Borbón
- Burgos
- Cuba 65
- Cuenca
- León
- Linares
- Luzón
- Mallorca
- Murcia
- Otumba
- Pavía
- Princesa
- Sevilla
- Toledo
- Vizcaya
- Wad-Ras

Hem d'indicar que un batalló d'infanteria estava compost per un milenar de soldats i que un regiment estava format per dos o tres batallons (96).

Pel que fa a la cavalleria, les unitats on tenim constància que hi perderen la vida balears són les de "Bayamo", "María Cristina", "Numancia", "Alfonso XIII" i "Cuba".

A l'arma d'artilleria, 18 illencs moriren formant part de l'artilleria de plaça, altres 5 de l'artilleria de muntanya i tres més del batalló número 11.

Respecte als illencs morts com a voluntaris i mobilitzats, pertanyien a les següents unitats:

- Cárdenas
- Cifuentes
- General Blanco
- Madrid
- Matanzas
- México
- Puerto Rico
- Vueltas

Els que varen caure com a guerrillers pertanyien al 5è terç de guerrilles, al 8è i als guerrillers de Matanzas.

Respecte a la graduació, com és lògic la immensa majoria (568, és a dir el 95%) eren soldats o equivalents. Varen morir a Cuba 10 caporals, 4 sergents, 8 tinentes, 2 coronels -Tomàs Rotger Llompart i Carles Moreno Puig- i un general -l'esmentat Joaquín Vara de Rey-. També sabem que a Cuba varen perdre la vida dos capellans castrenses, ambdós naturals d'Eivissa, Antoni Cladera Vingut i Cristòfol Cladera Cardona.

També tenim informació sobre la seva illa i el seu poble d'origen. Els mallorquins que moriren a Cuba procedien dels següents pobles:

Alaró.....	5
Consell (que llavors era d'Alaró).....	1
Alcúdia.....	3
Algaida.....	8
Pina (Algaida).....	1
Andratx.....	1
Artà.....	9
Binissalem.....	4
Búger.....	1
Bunyola.....	4
Calvià.....	1
es Capdellà (Calvià).....	1
Campanet.....	1
Campos.....	8
Capdepera.....	2
Costitx.....	6
Escorca.....	2
Esporles.....	5
Felanitx.....	12
Inca.....	22
Lloseta.....	4
Llubí.....	3

Llucmajor.....	9
Manacor.....	28
Maria de la Salut.....	1
Marratxí.....	5
Montuïri.....	2
Muro.....	8
Palma.....	86
s'Indioteria (Palma).....	1
Son Magraner (Palma).....	1
Establiments (llavors independent).....	4
Petra.....	16
Pollença.....	12
Porreres.....	16
sa Pobla.....	4
Sencelles.....	9
Sant Joan.....	2
Sant Llorenç des Cardassar.....	5
Santa Eugènia.....	6
Santa Margalida.....	3
Santa Maria del camí.....	2
Santanyí.....	15
Selva.....	5
Biniamar (Selva).....	1
Mancor (llavors de Selva).....	1
Sineu.....	12
Sóller.....	9
Biniaraix (Sóller).....	1

Son Servera.....	7
Valldemossa.....	3
Vilafranca.....	1
Mallorca (sense concretar).....	47

Pel que fa als menorquins que varen perdre la vida a Cuba, procedien dels següents pobles:

Alaior.....	5
Ciutadella.....	3
Ferrerries.....	3
Maó.....	14
es Mercadal.....	2
es Migjorn Gran (llavors des Mercadal)..	3
Menorca (sense concretar).....	1

Respecte als eivissencs i als formenterencs, procedien dels següents nuclis de població:

Eivissa (vila).....	18
Santa Eulària des Riu.....	5
Santa Gertrudis de Fruitera (Sta Eulària)..	6
Sant Carles de Peralta (Sta Eulària).....	1
Jesús (Santa Eulària).....	4
Sant Rafel de Forca (Sant Antoni).....	3
Sant Mateu d'Aubarca (Sant Antoni).....	1
Santa Agnès de Corona (Sant Antoni).....	1
Sant Joan de Lebritja.....	6
Sant Miquel de Balansat (Sant Joan).....	4

Sant Llorenç de Balàfia (Sant Joan).....	1
Sant Vicent de sa Cala (Sant Joan).....	1
Sant Josep de sa Talaia.....	3
Sant Agustí des Vedrà (Sant Josep).....	3
Sant Jordi de ses Salines (Sant Josep).....	4
Eivissa (sense precisar).....	14
Formentera.....	1

En resum, per illes l'origen dels 593 balears morts a causa de la Guerra de Cuba de 1895-98, era el següent:

Mallorca.....	426
Menorca.....	31
Eivissa.....	75
Formentera.....	1
Balears (sense concretar)....	60

5.6. ELS SOLDATS ILLENCES A LES FILIPINES: LA SEVA MORTALITAT

5.6.1. INTRODUCCIO

A partir de les mateixes fonts que hem utilitzat per fixar el nombre de balears morts a Cuba, hem establert el nombre d'illencs que varen perdre la vida a les Filipines (97). Les llistes de baixes de l'exèrcit espanyol a les Filipines apareixien en el "Diario Oficial del Ministerio de la Guerra" amb el títol de "Relación nominal de los individuos de tropa fallecidos en el Ejército de Filipinas en las fechas que se expresan".

Tenim documentats 143 illencs morts a causa de la Guerra de les Filipines, que suposarien el 5,7% dels 2.500 morts espanyols en aquest conflicte, un percentatge important que supera àmpliament el percentatge que suposava la població de les Balears respecte al conjunt de l'Estat Espanyol (l'1,6%).

5.6.2. LES CAUSES DE LA MORTALITAT

Com en el cas dels morts a l'Exèrcit Espanyol de Cuba, la principal causa de la mortalitat a les Filipines eren les malalties. Les Filipines són un país tropical sota la influència dels monzons. Encara a començaments del segle XX es considerava que les condicions climàtiques no eren favorables perquè els europeus hi residissin durant un temps llarg. Tot i això es considerava que, excepte les zones pantanoses, les Filipines eren relativament salubres. Les principals causes de mort eren la malària, el còlera, la tuberculosi, la disenteria, el beriberi i la pigota. Aquestes malalties eren més virulentes a l'època de les pluges, que a les Filipines es perllonguen de maig a desembre. Les altes temperatures en combinació amb l'esgotament provocat per les marxes també provocaren moltes de baixes a les Filipines.

Dels 143 illencs morts a causa de la Guerra de les Filipines, 118, (el 82,3%), varen morir a causa de malalties comunies i accidents. Unicament tenim documentada la mort de 14 illencs i la desaparició d'altres dos a causa dels combats. Això suposa l'11,1% dels balears morts a les Filipines.

Els balears morts en el camp de batalla foren:

- Pere Juan Llull, mort a Imus (Cavite) el 24 de març de 1897.
- Vicenç Juan Mas, de Sant Carles de Peralta (Santa Eulària des Riu), mort a Naic (Cavite), el 3 de maig de 1897.

- Miquel Mas Sancho, d'Eivissa Vila, mort a Naic (Cavite), el 3 de maig de 1897.
- Antoni Pere Juan, d'Eivissa, mort a Talisay (Batangas), el 30 de maig de 1897.
- Guillem Mas Bonet, de Manacor, mort a Talisay (Batangas), el 30 de maig de 1897.
- Bartomeu March Cerdó, de Pollença, mort a Bulacán el 5 de juliol de 1897.
- Cosme Motta, de Mallorca, mort a Baler (Príncipe), el 5 d'octubre de 1897.
- Miquel Bonet Burguera, de Santanyí, mort a San Nicolás (Cavite), el 2 de novembre de 1897.
- Jaume Caldentey Nadal, de Petra, mort al districte de Príncipe, el 10 d'agost de 1898.
- Ignasi Fortuny Moragues, mort a les Visayas, el 20 d'octubre de 1898.

A causa de les ferides rebudes, trobaren la mort a les Filipines:

- Guillem Salas Cifre, de Pollença, mort a Liang (Batangas), el 31 de juliol de 1897.
- Pau Alzamora Morey, de Palma, mort a Bulacán el 31 de desembre de 1897.
- Pau Morey, mort el 17 de febrer de 1899 (98).

Altres dos balears varen esser donats per desapareguts:

- Manuel Gorgojo(?) Moreno, de Maó, mort a La Paz (Tarlac), el 14 de gener de 1897.
- Pere Nadal Galmés, de Manacor, mort a San Francisco (Cavite), el 19 de febrer de 1897.

Un altre illenc, el civil Francesc Picó, fou assassinat en alta mar, a la mar de Luzón, quan se sublevà la tripulació tagala del vapor «Manila», que comandava (99).

La majoria d'aquests balears eren soldats, si bé hi havia un capità (Ignasi Fortuny Moragues), quatre tinentes i un caporal.

Pere Juan Llull va morir a la batalla d'Imus, una de les més importants de la Guerra de les Filipines. La presa d'aquesta ciutat, que llavors era la seu del govern provisional filipí, s'incriu dins el context de l'ofensiva del capità general Polavieja a la província de Cavite (març de 1897) (100).

Vicenç Juan Mas i Miquel Mas Sancho varen morir durant la conquesta de Naic, també a Cavite, on els espanyols, en el context de l'ofensiva del capità general Primo de Rivera i comandats pel general Suero, obtengueren la victòria a costa d'un centenar de baixes (maig de 1897).

Derrotats els filipins a Cavite la guerra es translladà més al nord, a províncies com Bulacán, on moriren Bartomeu March Cerdó i Pau Alzamora Morey.

Relacionats amb els "últims de Filipines", varen morir en el districte de Príncipe dos mallorquins, Cosme Motta i Jaume Caldentey Nadal (octubre de 1897 i agost de 1898) (101). Per aquestes mateixes dates va caure a les Visayas Ignasi Fortuny Moragues, en un moment en què ja s'havia produït la derrota espanyola però encara no estava decidit el futur de les Filipines i els espanyols lluitaven per controlar la situació.

La majoria dels balears, exactament 76 (el 53,5%), varen morir a la província de Manila (102). I d'aquests setanta-sis, setanta-cinc varen trobar la mort a la capital, Manila, que concentrava bona part de l'exèrcit espanyol a les Filipines i dels serveis sanitaris. Totes les baixes d'aquesta província foren causades per les malalties i els accidents. Convé recordar que un cop esclafat l'aixecament d'Andrés Bonifacio a la capital, els espanyols dominaren la situació a Manila sense problemes.

La província de Cavite, al sud de Manila, va esser un dels bastions de l'independentisme filipí. Hi moriren 12 balears (el 8,4% dels morts illencs a les Filipines). La localitat de Cavite on varen perdre la vida més illencs va esser Naic (cinc morts). A la província de Batangas, al sud de Cavite, hi moriren set balears. Dos d'ells varen caure a Talisay (103) i altres dos a Liang. Més a l'interior, a l'oest de Batangas, es troba la província de Laguna, on perderen la vida vuit balears. Tots vuit moriren a Calamba, una ciutat d'uns 8.000 habitants, situada a 45 kilòmetres de Santa Cruz, la capital de la província.

Al nord de Manila, a la província de Bulacán, hi trobaren la mort cinc illencs. A Nueva Ecija, província situada al centre de Luzón, al nord de Bulacán, hi moriren vuit balears, a les següents localitats:

- San Isidro (5 morts)
- Pagaban (1)
- Uningam (1)
- Cabanatuan (1)

A Tarlac, província ubicada a l'oest de Nueva Ecija, sabem que hi va haver un únic mort illenc. També tenim documentades dues baixes mallorquines en el districte de Príncipe, a la província de Tayabas, avui anomenada província de Quezón, a l'est de Nueva Ecija.

Així, a l'Illa de Luzón hi moriren 119 illencs, el 83,8% del total dels morts illencs a l'arxipèlag de les Filipines, repartits en vuit províncies que ocupen la part central de l'illa de Luzón. A les províncies del nord d'aquesta illa (Pangasinán, Nueva Vizcaya, La Unión, Isabela, Ilocos, Cagayan, etc) no hi tenim documentada la mort de cap illenc, així com tampoc a les de l'extrem sud (Camarines Nord i Camarines Sud).

A la resta de les illes de l'arxipèlag filipí només tenim constància de la mort de dos illencs, un a les Visayas, al gran arxipèlag que s'estén entre Luzón y Mindanao, i l'altre a Joló, al sud de Mindanao. Per cert que en aquesta illa, la segona en

extensió de l'arxipèlag, no tenim informació sobre la mort de cap balear.

A alta mar, ja fos en aigües de les Filipines o en la llarga travessia Manila-Barcelona pel canal de Suez, hi trobaren la mort 10 illencs. Tres repatriats malalts varen morir a Barcelona, i almenys altres sis a Balears.

En resum, la distribució geogràfica dels balears que formaren part de l'exèrcit espanyol de les Filipines i que moriren a causa de la Guerra de les Filipines de 1896-98, va esser la següent:

LLOC DE MORT	Nº DE MORTS	% SOBRE EL TOTAL
Manila	76	(53,5%)
Cavite	12	(8,4%)
Batangas	7	(4,9%)
Laguna	8	(5,6%)
Bulacán	5	(3,5%)
Nueva Ecija	8	(5,6%)
Tarlac	1	(0,7%)
Príncipe	2	(1,4%)
Visayas	1	(0,7%)
Joló	1	(0,7%)
Filipines (sense concretar)	2	(1,4%)

Alta Mar	10	(7%)
Barcelona	3	(2,1%)
Balears	6	(4,2%)
-----	-----	-----
TOTAL	142	(100%)

També podem establir la següent cronologia, mes per mes, de la mortalitat balear a les Filipines:

1896

novembre.....2

1897

gener.....3
febrer.....2
març.....2
abril.....4
maig.....6
juny.....5
juliol.....23
agost.....14
setembre.....17
octubre.....15
novembre.....9
desembre.....12

1898

gener.....10
febrer.....4
juny.....1
juliol.....1
agost.....1
octubre.....3
desembre.....3

1899

febrer.....1
juny.....2

1900

març.....1
juny.....1

Així, 2 balears moriren durant 1896, 110 el 1897, 23 el 1898, 3 el 1899 i encara en moriren dos durant el 1900. S'ha de tenir en compte que la majoria dels soldats de l'exèrcit espanyol arribaren a les Filipines a partir de setembre de 1896 i que la repatriació es realitzà principalment entre gener i abril de 1899. Com en el cas cubà, el nombre de morts no oscil·là segons els esdeveniments bèl·lics sinó segons les estacions. La mortalitat és especialment alta de juliol a gener a causa de l'època de les pluges.

La immensa majoria dels balears que varen perdre la vida a les Filipines eren d'infanteria i 77 d'ells pertanyien al Batalló de Caçadors número 13. La resta formava part de les següents unitats:

-	Batalló de Caçadors	nº 2	10	morts
-	"	"	"	nº 55 "
-	"	"	"	nº 65 "
-	"	"	"	nº 79 "
-	"	"	"	nº 81 "
-	"	"	"	nº113 "

-	"	"	"	nº12	2	"
-	"	"	"	nº14	1	"
-	"	"	"	nº21	1	"

També moriren a les Filipines quatre artillers, dos guàrdies civils, un guàrdia rural i un civil. No tenim documentada la mort de cap balear que formàs part de la cavalleria o de la marina.

Pel que fa a la graduació, quasi tots eren soldats. Les úniques excepcions són un corneta, dos caporals, quatre tinents i un capità, Ignasi Fortuny Moragues.

Una altra informació de la que disposam és l'illa i el poble d'origen dels illencs morts a les Filipines. En el cas dels mallorquins, procedien dels següents nuclis de població:

Algaida.....	2
Artà.....	5
Binissalem.....	1
Campanet.....	3
Campos.....	1
Capdepera.....	1
Felanitx.....	9
Inca.....	3
Lloseta.....	1
Llubí.....	1
Llucmajor.....	2

Manacor.....	15
Montuïri.....	2
Palma.....	15
Petra.....	6
Pollença.....	5
Porreres.....	1
sa Pobla.....	2
Sencelles.....	1
Sant Joan.....	1
Sant Llorenç des Cardassar.....	1
Santa Margalida.....	7
Santanyí.....	4
Selva.....	3
Son Servera.....	2
Vilafranca de Bonany.....	2
Mallorca (sense concretar).....	6

Els menorquins que moriren a les Filipines procedien dels següents pobles:

Alaior.....	1
es Castell.....	1
Ciutadella de Menorca.....	6
Ferrereries.....	1
Maó.....	3

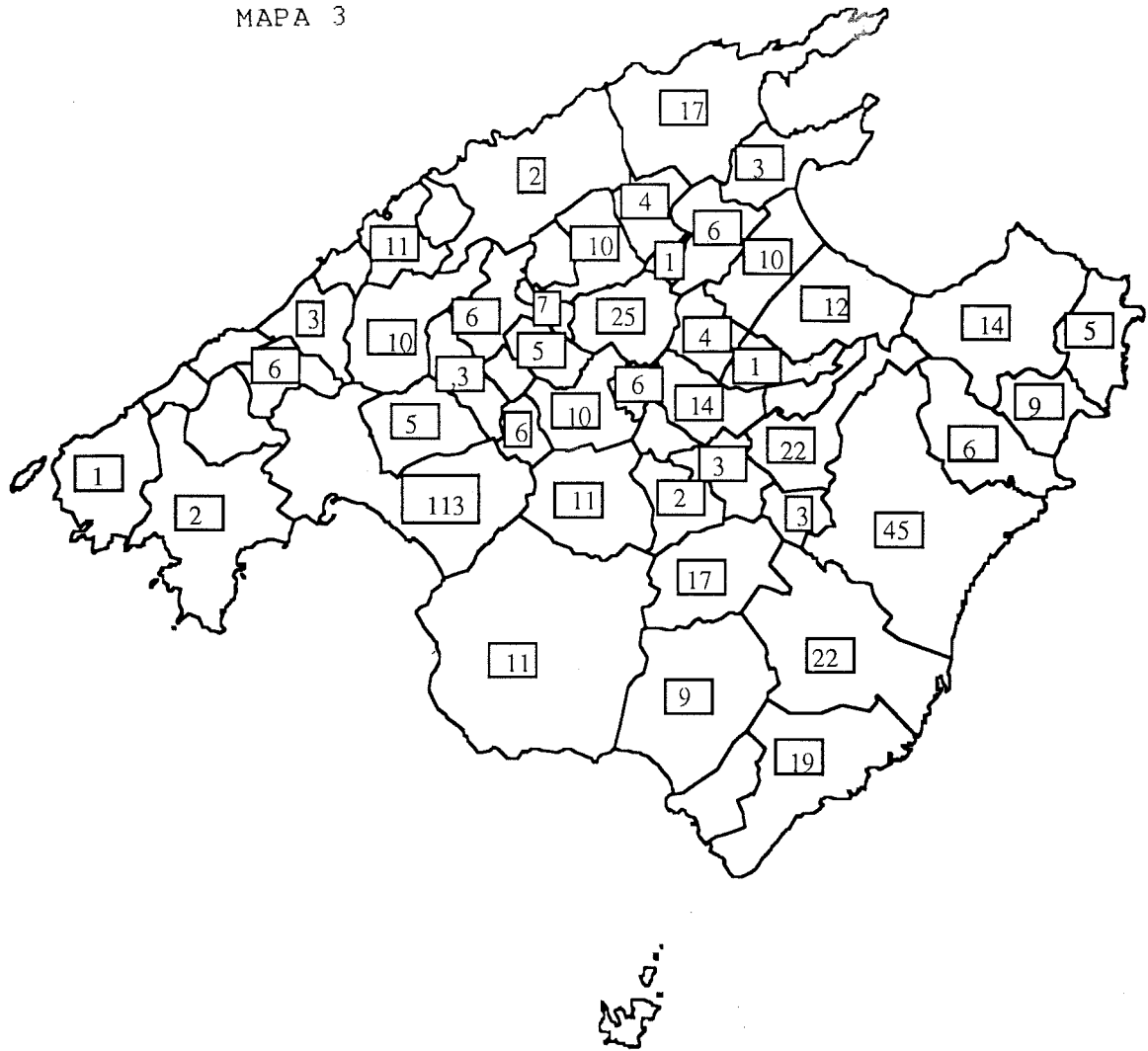
Pel que fa als eivissencs, eren originaris de les següents poblacions:

Eivissa (vila).....	6
Santa Eulària des Riu.....	2
Sant Carles de Peralta (S. Eulària)...	1
Sant Josep de sa Talala.....	1
Sant Llorenç de Balàfia (Sant Joan)...	1
Sant Vicenç de sa Cala (Sant Joan)....	1
Eivissa (sense precisar).....	2

Així, l'origen, per illes, dels balears morts a causa de la Guerra de les Filipines, fou el següent:

Mallorca.....	102
Menorca.....	12
Eivissa.....	14
Balears (sense concretar).....	14

MAPA 3

MALLORQUINS MORTS A LES GUERRES DE CUBA I DE LES FILIPINES, 1895-1898

Elaboració personal, 1993.

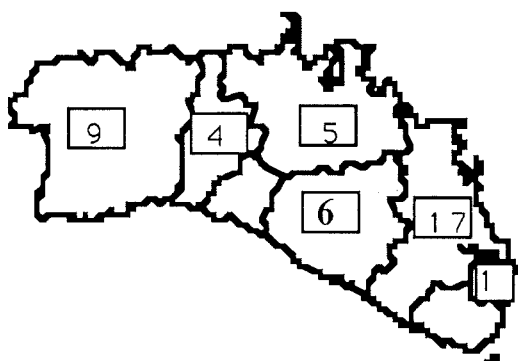
Fonts: "Diario Oficial del Ministerio de la Guerra", "La Almudaina" i altres.

MAPA 4

MENORQUINS MORTS A LES GUERRES DE CUBA I DE LES FILIPINES, 1895-1898

Elaboració personal, 1993.

Fonts: "Diario Oficial del Ministerio de la Guerra", "La Almudaina" i altres.

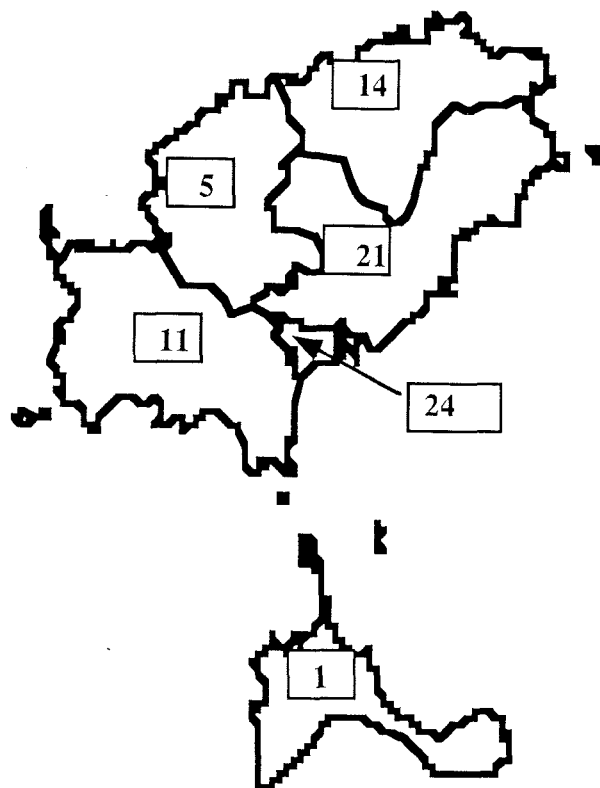

MAPA 5

EIVISSENCS I FORMENTERENCS MORTS A LES GUERRES DE CUBA I DE LES FILIPINES, 1895-1898.'

Elaboració personal

Fonts: "Diario del Ministerio de la Guerra", "La Almudaina" i altres

5.7. ELS SOLDATS ILLENCES A PUERTO RICO: LA SEVA MORTALITAT

L'illa de Puerto Rico va jugar un paper secundari en el conjunt de les guerres colonials del període 1895-98.

A causa de la seva menor extensió i de la relativa feblesa del moviment independentista, que no va arribar a organitzar una guerra oberta, la guarnició espanyola era inferior a la que hi havia a Cuba o a les Filipines.

Així i tot, durant aquests anys hi trobaren la mort almenys 19 il·lencs. Tots ells varen morir a causa de malalties i no tenim constància de cap balear que morís en combat.

La majoria eren soldats d'infanteria. Entre els morts només hi havia tres soldats d'artilleria. Pel que fa a les unitats, 10 pertanyien al Batalló Provisional i 4 al Batalló de Caçadors "Patria".

Com en els casos de Cuba i de les Filipines, la majoria trobaren la mort a la capital, San Juan. N'hi va haver dos que moriren a la ciutat de Ponce, al sud, un a Humacao, a l'est, i un altre a Adjuntas, a l'interior de l'illa.

Respecte a la cronologia, durant 1895 en moriren nou, el 1896, sis, el 1897, dos, i el 1898 altres dos.

Quasi tots els soldats il·lencs morts a Puerto Rico procedien de Mallorca. N'hi havia sis de Palma, dos de Manacor, dos de Capdepera, altres dos de Sineu. També varen lamentar la pèrdua de, com a mínim un fill, els pobles d'Esporles, Felanitx, Santa Margalida, Santa Maria del Camí, Sineu i Sóller.

A més, va perdre la vida a Puerto Rico un eivissenc, natural de Santa Gertrudis de Fruitera (103 bis).

5.8. ELS REPATRIATS

5.8.1. INTRODUCCIO

Un repatriat és aquella persona que torna a la seva pàtria, al seu país. En el cas dels repatriats que formaren part dels exèrcits colonials espanyols a Cuba, Puerto Rico i les Filipines cal distingir dues fases: la repatriació mentre duraven les guerres i la repatriació general feta després de l'armistici d'agost de 1898 i de la pau de París de desembre d'aquest mateix any.

En el cas que ens ocupa, el dels repatriats balears, les fonts bàsiques per estudiar la primera fase de la repatriació han estat els llistats que apareixen en el "Diario Oficial del Ministerio de la Guerra" amb els títols de "Regresados de Cuba" (1896-98) i "Regresados de Filipina" (1896-98). Com a fonts complementàries hem utilitzat les obres de Joan Pou Muntaner (104) i el treball de Mulet, Pujol, Roca i Umbert (105).

La segona fase de la repatriació l'hem analitzada a partir sobretot del diari "La Almudaina", de Palma (agost de 1898 - juny de 1899). També hem consultat altres publicacions de l'època, com el "Diario de Palma", "La Correspondencia", "El Ancora" i "La Bocina".

Com a fonts complementàries sobre la repatriació en general hem emprat diverses fonts de caràcter bibliogràfic (106), els arxius de Selva i Lluçmajor i diverses fonts orals recollides a la Part Forana de Mallorca durant el 1991. En el cas d'Eivissa, també hem consultat el "Diario de Ibiza" (1897-99).

Amb aquestes fonts hem realitzat un detallat "Registre dels soldats balears repatriats de Cuba, de les Filipines i de Puerto Rico", que incloem a l'Apèndix Documental, apartat 11.5.

En total, tenim documentats uns 2.673 repatriats d'Ultramar. Si consideram que foren repatriades unes 180.000 persones dels exèrcits espanyols de Cuba (uns 150.000), les Filipines (uns 26.000) i Puerto Rico (uns 7.000), el percentatge de balears és de l'1,5%, lleugerament inferior al percentatge (1,6%) que representava la població de les Illes Balears respecte al total de l'Estat Espanyol.

Dels esmentats 2.673 repatriats illencs, 1.883 procedien de Cuba (el 70,4%), 278 de les Filipines (10,4%), 153 de Puerto Rico (5,7%). De la resta, 359 repatriats (el 13,4%), no hem pogut saber de quina colònia tornaven.

Hem d'indicar que les repercussions socials de la repatriació les veurem a la part novena, titulada "Les repercussions socials, econòmiques i culturals".

5.6.2. ELS REPATRIATS DURANT LES GUERRES DE CUBA I DE LES FILIPINES (febrer 1895 - agost de 1898)

Aviat començaren a tornar d'Ultramar alguns soldats. En el cas de Cuba, el primer repatriat balear del qual tenir constància retornà el gener de 1896 i en el cas de les Filipines, l'abril de 1897 (107).

Pràcticament en tots els casos la causa de la repatriació era el fet d'estar malalt. Aquests soldats tornaven sota el concepte "a continuar por enfermos" perquè havien emmalaltit per les causes que abans hem esmentat i ja no eren útils per a l'exèrcit. En tot aquest període només tenim documentats dos repatriats que tornassin per altres conceptes. Es tracta del soldat llosetí Llorenç Villalonga Borràs, que tornà de Cuba el desembre de 1896 sota el concepte de "substituït", i del montuïrer, Jaume Pocoví Miralles, que retornà de les Filipines el novembre de 1897 per "cortesía del país".

Els ports de la Península per on solien tornar els repatriats de Cuba i de Puerto Rico eren els de la façana atlàntica, la Corunya, Santander i Cadis, principalment, mentre que els de les Filipines tornaven a través del port de Barcelona, ja que la ruta a les Filipines es feia pel Canal de Suez.

La majoria dels que tornaven eren soldats d'infanteria. Quasi tots els mallorquins i els eivissencs i algun menorquí arribaven a Balears destinats al Regiment Regional de Balears nº 1. En canvi, la majoria dels menorquins i algun mallorquí, eren

destinats al Regiment Regional de Balears nº 2. Els soldats d'artilleria passaven normalment a formar part del 8è batalló d'artilleria de plaça.

Durant aquesta fase, la repatriació va esser un lent goteig de soldats malalts que tornaven a la seva terra. Hem pogut fixar la següent cronologia:

1896

gener.....	1
març.....	1
juliol.....	1
agost.....	1
setembre.....	4
desembre.....	5

1897

gener.....	6
febrer.....	19
març.....	21
abril.....	9
maig.....	15
juny.....	18
juliol.....	30
agost.....	51
setembre.....	47
octubre.....	70
novembre.....	41
desembre.....	26

1898

gener.....	20
febrer.....	28
març.....	15
abril.....	28

Si analitzam les dades de 1897, veim que l'increment del nombre de repatriats malalts coincideix amb l'estació més malsana

a Cuba i a les Filipines, l'època de les pluges, que afectava els soldats soldats sobretot entre juliol i novembre.

També hem d'indicar que entre finals d'abril i agost de 1898 no hi va haver repatriació a causa del bloqueig marítim nord-americà.

5.8.3. ELS REPATRIATS DESPRES DE L'ARMISTICI DE L'AGOST DE 1898

Tot d'una que cessaren les hostilitats, a les Antilles va quedar ben clar que "España evacuará inmediatamente la Isla de Cuba y Puerto Rico y demás islas occidentales" (108). Les primeres mesures per organitzar la repatriació es prengueren a finals d'agost. Es varen establir oficialment com a ports d'arribada dels repatriats els de la Corunya, Santander, Cadis, Màlaga, València i Barcelona.

Des dels ports de l'Atlàntic, els repatriats balears varen haver de travessar tota la Península, normalment en ferrocarril, fins arribar als ports de Barcelona o València. Un cop en aquests ports havien d'agafar els vapors correus de la «Isleña Marítima» que els durien a Palma directament en el cas de Barcelona i amb escala a Eivissa en el cas de València. Aquests vapors solien esser el «Bellver», un vaixell qualificat de "magnífic" a la seva època, de 1.314 tones; el «Cataluña», de 1.094 tones, i els petits i vells «Unión», «Lulio» i «Isleño». Qualque vegada el port d'arribada no era Palma, sinó Sóller, Alcúdia o Maó i almenys en una ocasió arribaren repatriats fent la ruta Alacant-Eivissa-Palma. Un cop arribats a Palma, els repatriats de la Part Forana de Mallorca es dirigien sovint a les seves llars en tren, mentre que els menorquins i els evissencs havien de tornar agafar vaixell.

Els repatriats solien arribar normalment en grups de cinc a vint persones, però en diverses ocasions arribaren grups molt més

nombrosos. Així, l'u de gener de 1899 arribaren a Palma en el vapor «Bellver» 219 repatriats que havien format part del batalló Provisional de Cuba; el 15 de gener d'aquell mateix any n'arribaren 141 en el vapor «Unión»; el dia 25 de gener, altres 142 procedents del cos d'artilleria que hi havia a l'Havana; i el 8 de febrer, 183 més en el vapor «Alicante». La majoria de repatriats balears de Puerto Rico, en concret 117 persones, arribaren plegades en el vapor «Isleño» el 23 d'octubre de 1898.

En el cas dels repatriats de les Filipines, el procediment va esser semblant, si bé la repatriació no s'inicià fins el gener de 1899. Després de l'armistici d'agost de 1898 l'Estat Espanyol encara confiava en retenir aquest arxipèlag, de manera que la repatriació no es realitzà fins que la pau de París (desembre de 1898), acabà amb les esperances espanyoles.

La repatriació d'Ultramar va finalitzar l'abril de 1899, si bé encara hi va haver alguns casos aïllats de soldats, sobretot de les Filipines que tornaren posteriorment. Amb les dades de què disposam hem pogut fixar la següent cronologia:

1898

agost.....	29
setembre.....	91
octubre.....	248
novembre.....	154
desembre.....	177

1899

gener.....	931
febrer.....	465
març.....	113
abril.....	76
maig.....	1
desembre.....	2

5.8.4. LES CONDICIONS DE LA REPATRIACIO

Des del començament, la repatriació de soldats malalts es realitzà en unes condicions molt dolentes. Durant el viatge de retorn molts dels soldats morien a causa de l'acaramullament i de les pèssimes condicions higièniques dels vapors. Dels que aconseguien desembarcar, n'hi havia que morien a conseqüència de les seves malalties (109). Els supervivents eren atesos d'una forma molt insuficient per l'administració pública:

"Rondando por los caminos de España, recorriendo calles y plazas en penosa e inevitable exhibición del uniforme de rayadillo reducido a andrajos, con tétrica profusión de muletas, brazos en cabestrillo y parches en el demacrado rostro, los repatriados no eran, ciertamente, un argumento en pro de la continuación de la guerra a sangre y fuego" (110).

El problema de la repatriació dels soldats s'agreujà quan s'hagué de fer front a la repatriació general de tots els combatents espanyols a Cuba (agost de 1898). Molts de soldats de l'exèrcit espanyol esperaven la repatriació aïllats a campaments com el de Santiago de Cuba:

"una especie de ciénaga, (sense) tiendas, ni barracas, ni nada (on hi ha) unos 10.000 hombres (...). Cada batallón construyó letrinas, que son grandes zanjas abiertas en el monte, y cada dos horas hay que abrirlas con tierra para evitar el espantoso hedor y que se formen pequeños arroyos. En los hospitales de Santiago, "Concha", "Mercedes" y el "Militar" no hay lugar para

albergar más enfermos. Por esto se dió orden que no fueran enviados a la plaza más que los que estuviesen moribundos. Del citado campamento pasan directamente a los buques trasatlánticos que los conducen a España" (111).

Molts dels que havien d'embarcar cap a la Península estaven malalts:

"Las tropas que últimamente han embarcado en Santiago presentan un aspecto desolador. La tercera parte de los soldados van gravemente enfermos, y se dice que una gran parte de ellos no podrá resistir la travesía" (112).

Es calculava que dels 150.000 soldats que hi havia a Cuba per repatriar-se, uns 20.000 estaven malalts (113).

Després de travessar l'Atlàntic, els repatriats es trobaven en una situació lamentable. A la Corunya,

"la primera barcaza (que transportava repatriats) estuvo á pique de estrellarse contra el espigón del Lazareto (...). Han sido enterrados 8 soldados de los que han fallecido en las últimas 24 horas. El aspecto de los soldados infunde verdadero pavor (...) Los que desembarcan son trasladados al Lazareto y su aspecto es tristísimo" (114).

El govern de Madrid va intentar fer front als problemes econòmics i sanitaris que provocà la repatriació. El dos de setembre de 1898 la "Gaceta de Madrid" publicà una circular on, entre d'altres coses, disposava el següent:

"5a- En los puntos de llegada (els repatriats) seran recibidos por el jefe, oficiales y médicos de Sanidad Militar que la autoridad de la plaza designe (...).

6a- Con el objeto de facilitar el desempeño de su cometido el jefe encargado de cada recepción (dispondrá d'un) piquete de fuerza armada que evite se dispersen los expresados individuos (...) y que se hagan cargo de ellos asociaciones ni particulares de ninguna clase, una vez que únicamente habrán de ser atendidos por el elemento militar" (115).

Tot i així, en alguns ports de la Península on desembarcaven els repatriats hi va haver disturbis populars contra la improvisació i la negligència de les autoritats, incapaces de fer front a l'allau de repatriats (116).

Almenys una vintena de repatriats balears varen morir durant la travessia de retorn des de les colònies. A la ruta entre Cuba i Espanya hi trobaren la mort els soldats mallorquins Jaume Bover Vila, Guillem Alzamora i Josep Gil Noguera, morts a bord del «San Ignacio de Loyola» (gener de 1898). En aquesta mateixa ruta moriren Francesc Marquès Torres, Josep Andreu, Ramon Torres Oliver i Venanci Ferrer Expósito, a bord del transatlàntic francès «Cheribon», entre el 28 d'agost i l'11 de setembre de 1898. El diari "La Almudaina" del 18 de setembre especificava que "dichos individuos recibieron cristiana sepultura en el fondo del Atlántico". El gener de 1899 morí en aquest mateix vaixell,

contractat per la companyia Transatlàntica, el soldat Joan Bauzà. Per cert que aquest viatge del «Cheribon» es convertí en un escàndol quan una part de la premsa denuncià el mal estat en què arribaren els repatriats. Aquest mateix mes varen perdre la vida a bord del vapor «Les Andes» en ruta entre Matanzas (Cuba) i Cartagena, Francesc Mora i Angel Serra. En el «Chatteau Laffitte» hi trobaren la mort dos mallorquins més (febrer de 1899) (117).

Altres balears moriren en la llarga ruta que des de Manila finalitzava a Barcelona després de creuar el mar de la Xina Meridional, l'oceà Índic, el mar Roig i el mar Mediterrani. Es el cas dels soldats Jaume Campins, Joaquim Busquets, Bartomeu Ferrer, Antoni Garcia i Bartomeu Mas Escandell, morts durant la travessia del «León XIII» cap al gener de 1898 (118), i d'Antoni Vidal i Vidal, de Santanyí, i Miquel Ribas Creus, de Santa Margalida, que varen perdre la vida el febrer d'aquell mateix any.

Hi va haver repatriats illencs que varen morir en els ports de la Península on desembarcaven. Per exemple Bernat Pieres Julià, de Porreres, que va morir a l'hospital militar de Barcelona el 13 de desembre de 1898. En aquest mateix hospital va trobar la mort a causa de gastroenteritis, una malaltia que ataca la membrana envoltant de l'estómac i dels intestins, el repatriat de Palma Silvestre Soler Rigo. També a Barcelona i a finals de 1898 es produí la defunció de Guillem Gayà Jaume (de Vilafranca), Llorenç Picó Sintes (de Ciutadella de Menorca) i Andreu Escandell Mas (de Sant Llorenç de Balansat). A l'hospital militar d'Astorga (Lleó) hi va trobar la mort el repatriat de

Santiago de Cuba, Sebastià Bennàssar, de Felanitx, l'octubre de 1898, atacat per la disenteria.

Bastants de repatriats moriren després d'haver tornat a la seva terra. Es molt difícil calcular el seu nombre perquè probablement hi continuà havent defuncions de repatriats que havien tornat malalts molt després de la repatriació general dels anys 1898 i 1899. Disposam d'informació sobre algunes de les defuncions de repatriats esdevengudes en el període 1896-1899. En gener de 1897 va morir a Palma, a l'Hospital Provincial, Antoni Terrassa, un repatriat que havia tornat el 1896. L'agost d'aquell mateix any trobà la mort Josep Prats Marí, un repatriat eivissenc que havia tornat de les Filipines.

Al començament de 1898 es produïren les defuncions de Llorenç Garau Tous, retornat de les Filipines, i de Lluç Tomàs Prats, procedent de l'exèrcit de Cuba. L'octubre d'aquell mateix any mor a Palma, a causa de la disenteria, el repatriat de Cuba Miquel Bestard Sbert, i a Maó, el repatriat Joan Clapés Ribas, de Santa Eulària. Al començament de 1899, entre d'altres, va morir a l'Hospital Militar, de Palma, l'eivissenc Joan Riera i Riera.

5.8.5. ELS REPATRIATS SEGONS EL SEU POBLE D'ORIGEN

També tenim informació sobre el poble on havien nascut els repatriats balears que tornaven d'Ultramar, ja fos de Cuba -la majoria-, de les Filipines o de Puerto Rico. Així, els mallorquins procedien dels següents nuclis de població:

Alaró.....	11
Consell (llavors d'Alaró).....	10
Alcúdia.....	25
Algaida.....	35
Andratx.....	13
Sant Elm (Andratx).....	1
Artà.....	54
Banyalbufar.....	3
Binissalem.....	28
Búger.....	3
Bunyola.....	9
Orient (Bunyola).....	1
Calvià.....	6
es Capdellà (Calvià).....	1
Campanet.....	16
Campos.....	37
Capdepera.....	17
Cala Rajada (Capdepera).....	1
Costitx.....	13
Deià.....	2

Escorca.....	2
Esporles.....	23
Estellencs.....	5
Felanitx.....	128
s'Horta (Felanitx).....	1
Fornalutx.....	1
Inca.....	79
Lloseta.....	23
Llubí.....	17
Llucmajor.....	54
Manacor.....	147
Maria.....	15
Marratxí.....	19
Pont d'Inca (Marratxí).....	1
Montuïri.....	30
Muro.....	26
Palma.....	425
Establiments (llavors independent).....	9
la Bonanova (Palma).....	1
es Coll d'en Rabassa (Palma).....	1
Gènova (Palma).....	2
els Hostalets (Palma).....	3
s'Indioteria (Palma).....	3
es Molinar (Palma).....	5
Santa Catalina (Palma).....	17
Sant Jordi (Palma).....	5
es Secar de la Real (Palma).....	4

la Soledat (Palma).....	1
Son Espanyolet (Palma).....	1
Son Sardina (Palma).....	7
Son Rapinya (Palma).....	3
el Terreno (Palma).....	6
sa Vileta (Palma).....	5
Petra.....	34
Ariany (llavors de Petra).....	6
sa Pobla.....	36
Pollença.....	65
Porreres.....	62
Puigpunyent.....	7
Sant Joan.....	14
Sant Llorenç des Cardassar.....	22
Santa Eugènia.....	3
Santa Margalida.....	37
Santa Maria del Camí.....	35
Santanyí.....	41
s'Alqueria Blanca (Santanyí).....	2
Selva.....	35
Mancor de la Vall (llavors de Selva).....	5
Biniamar (Selva).....	1
Caimari (Selva).....	6
Sencelles.....	19
Biniali (Sencelles).....	3
Sineu.....	26
Lloret de Vistalegre (llavors de Sineu).....	4